

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Лисогорко Ірина Сергіївна

УДК 316.614.5

Кваліфікаційна робота

Особливості впливу сім'ї на розвиток самостійності дітей молодшого
шкільного віку

053 «Психологія»

«Організаційна психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело.

Науковий керівник Сингаївська Ірина Валентинівна, кандидат
психологічних наук, професор

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ДИТИНИ	7
1.1. Типи стилю виховання дитини у сім'ї.....	7
1.2. Вплив складу сім'ї на становлення особисті дитини.....	12
1.3. Психологічна характеристика самостійності як особистісної якості....	17
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМ'І НА ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	25
2.1. Організація та методики дослідження самостійності молодшого школяра	25
2.2. Аналіз результатів дослідження.	32
Висновки до розділу 2	40
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	42
3.1 Тренінг для батьків з розвитку самостійності дітей молодшого школяра	42
3.2. Рекомендації батькам та вчителям щодо виховання самостійності молодших школярів у сім'ї.....	55
Висновки до розділу 3	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження.

У ранні дитячі роки сім'я відіграє ключову роль у формуванні соціальних патернів через процес ідентифікації та наслідування. Молодший школяр несвідомо спостерігає та наслідує зразки поведінки своїх батьків, що відбивається на її психічному здоров'ї та загальному психологічному кліматі в сім'ї. За словами В.О. Сухомлинського: “Сім'я – перше джерело, з якого починається велика ріка почуттів і переконань”. Проблеми, пов'язані з вихованням, стають надзвичайно актуальними в наш час. Деякі батьки не розуміють, яку шкоду можуть завдати своїм дітям через негативний підхід до виховання, через недоліки у власному прикладі та готовності до батьківства. Мета сімейного виховання полягає у формуванні якостей та рис особистості, які допомагають долати життєві труднощі й перешкоди. Цей досвід, переданий через численні покоління, свідчить, що серед таких якостей важливе місце займають фізичне здоров'я, розвинений інтелект, працьовитість, моральність, духовність та готовність до сімейного життя. Сімейне виховання відіграє величезне значення у процесі особистісного розвитку дитини, впливає на її подальше життя. Як засвідчує життя, діти й молоді люди краще засвоюють знання тоді, коли їм не лише розповідають, як що робити, а й коли вони на власні очі бачать адекватний до обставин взірець поведінки дорослих, особливо батьків. Тому сімейне виховання відіграє визначальну роль у процесі психологічного розвитку особистості. Будь-які відхилення в сімейних взаєминах негативно впливають на формування особистості дитини, її характеру, самооцінки та інших психологічних якостей. В таких дітей можуть виникати різноманітні проблеми: стан підвищеної тривоги, труднощі в школі, проблеми у навчанні тощо. Особливо гостро це питання постає у молодшому шкільному віці, оскільки саме в цей період починає активно розвиватися самосвідомість, формуватися самооцінка, що має визначальний вплив на становлення дитини в наступні вікові періоди.

Тому актуальним питанням залишається дослідження особливості впливу сім'ї виховання на особистісний розвиток дитини молодшого шкільного віку. Виховання – це про співпрацю, взаємодію, взаємовплив, взаємозбагачення дітей і дорослих. При цьому кожна сім'я володіє більшими або меншими виховними можливостями, тобто різним виховним потенціалом. Діти, які ростуть в атмосфері любові і розуміння, мають менше проблем зі здоров'ям і труднощів у навчанні, ростуть доброзичливими, товарицькими, відкритими, а порушення дитячо-батьківських стосунків веде до формування різних психологічних проблем (агресивність, тривожність, брехливість) і комплексів. У кожній сім'ї складається певна система виховання, яка включає цілеспрямовані виховні впливи, які здійснюють батьки з метою формування певних якостей і умінь у дітей. Самостійність є важливою складовою кожної дитини, оскільки вона визначає її здатність приймати рішення, виконувати завдання та розв'язувати проблеми без постійної дорослої підтримки. На сучасному етапі соціального та технологічного розвитку, швидкі темпи змін вимагають від людини гнучкості, адаптивності та креативності в різних сферах життя. Тому формування у дитини навичок самостійності є критично важливим для її успішного функціонування у сучасному світі. Дослідження прояву самостійності у молодших школярів не лише допомагає розуміти їхні потреби та можливості, але і надає можливість розробляти ефективні методи виховання та навчання, спрямовані на підтримку та розвиток цієї важливої якості. Таке дослідження відкриває можливості для покращення педагогічної практики та сприяє побудові сприятливого середовища для здорового та гармонійного розвитку молодших школярів.

Особлива увага до цього питання є необхідною в контексті сучасного соціокультурного середовища, де швидкі зміни та виклики вимагають від дітей адаптації та вміння самостійно реагувати на нові ситуації та завдання.

Тому актуальним питанням залишається дослідження особливості впливу сім'ї на особистісний розвиток самостійності дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження полягає у теоретичному вивченні і емпіричне дослідженні впливу сім'ї на особистісний розвиток самостійності дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття сімейного виховання та його ролі у формуванні самостійності дітей молодшого шкільного віку.
2. Розкрити стилі сімейного виховання та типи неадекватного батьківського ставлення.
3. Емпірично дослідити вплив стилю виховання на розвиток самостійності молодшого школяра.
4. Розробити програму підвищення виховного потенціалу батьків та вчителів.

Об'єкт дослідження: вплив сім'ї на розвиток самостійності дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: особливості впливу та фактори, які сприяють або перешкоджають розвитку самостійності, а також стратегії виховання в сімейному середовищі, спрямовані на підтримку самостійності дітей.

В процесі роботи використані такі загальнонаукові **методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз літератури з проблеми дослідження, синтез, класифікація, систематизація, узагальнення отриманих даних;
- емпіричні: опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варги, В.В. Століна, для діагностики особистісного розвитку молодшого школяра, графічна методика «Кактус» (М.А.Панфілова), проєктивна методика «Малюнок сім'ї», розроблено дві авторські анкети для батьків та вчителів з метою оцінки рівня самостійності молодшого школяра.
- методи якісної і кількісної оцінки результатів дослідження, інтерпретаційні методи.

Наукова новизна: полягає в аналізі конкретних аспектів взаємодії між дітьми молодшого шкільного віку та їх сімейним оточенням, спрямованого на

розвиток самостійності. Дослідження включає оцінку ролі батьківських стилів виховання, рівня комунікації в родині, розгляд впливу родинних традицій та культурних особливостей на формування самостійності у дітей. Дослідження взаємовідносин між самостійністю дітей та їх успішністю у навчанні та соціальній адаптації.

Практичне значення: Проведено емпіричне дослідження стилів сімейного виховання та особливостей особистісного розвитку самостійності молодших школярів; виявлено позитивні зв'язки між даними показниками; розроблено програму підвищення виховного потенціалу батьків.

Апробація роботи. Результати дослідження опубліковані в тезах Міжнародної наукової конференції: Лисогорко І. С., Сингаївська І. В. Психологічні особливості прояву самостійності молодших школярів. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 07 грудня 2023 р.). К.: Університет "КРОК", 2023.

Структура кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (68 найменувань) та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 92 сторінки, основний обсяг – 68 сторінок. Робота містить 7 таблиць, 3 рисунки, додатки (на 15 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ДИТИНИ

1.1. Типи стилю виховання дитини у сім'ї.

Виховання дитини у сім'ї може ґрунтуватися на різних стилях, які визначаються особистісними рисами батьків та їхніми поглядами на виховання. Сукупність способів спілкування з дитиною, методів і прийомів виховання, строгість батьківського контролю і наявність емоційної підтримки визначають стиль сімейного виховання. Стиль сімейного виховання визначається сукупністю способів спілкування з дитиною, методів і прийомів виховання, строгості батьківського контролю і наявності емоційної підтримки. Ці складові впливають на формування особистості та поведінки дитини. Наприклад, батьки, які поєднують строгість з емоційною підтримкою, можуть створити умови для розвитку самодисципліни та відповідальності у дитини, забезпечуючи їй необхідний комфорт для власного самовираження. В той же час, сім'ї з низьким рівнем емоційної підтримки та високим рівнем строгості можуть викликати у дитини відчуття невпевненості та відстані. Стиль сімейного виховання – це спосіб взаємодії батьків та дітей, що характеризується застосуванням певних засобів і методів виховного впливу, виражається у особливій манері вербального та невербального спілкування. У загальному вигляді були сформульовані оптимальна і неоптимальна батьківські позиції. Оптимальна батьківська позиція відповідає вимогам адекватності, гнучкості та прогностичності (А. Співаковська) [28]. Адекватність батьківської позиції може бути визначена як уміння батьків бачити і розуміти індивідуальність своєї дитини, помічати в її душевному світі зміни. Гнучкість батьківської позиції розглядається як здатність перебудови впливу на дитину в процесі її дорослішання і у зв'язку з різними змінами умов життя сім'ї. Прогностичність батьківської позиції означає, що не дитина має

вести за собою батьків, а, навпаки, поведінка батьків має випереджати появу нових психічних і особистісних якостей дітей. Існує спроба описати спілкування в сім'ї через ті ролі, які виконує дитина. Дитячі ролі чітко виявляються в сім'ях, коли батьківські позиції втрачають гнучкість і адекватність.

До найбільш типових відносять ролі [32]:

– «цап відбувайло». Ця дитяча роль виникає в сім'ї, коли подружні проблеми батьків переходять на дитину. Вона ніби відводить на себе емоції батьків, які насправді вони відчувають один до одного;

– «кумир сім'ї». Роль виникає тоді, коли батьки не відчувають один до одного ніяких почуттів, а емоційний вакуум заповнюється перебільшеною турботою про дитину, перебільшеною любов'ю до неї. Надання дитині ролі «кумира сім'ї» також може характеризуватися суперництвом між дорослими, кожний з яких, демонструючи турботу про дитину, намагається утвердити своє верховенство у сім'ї або уявне співробітництво;

– «бейбі». У цій ролі дитина віддалена від батьків, вона ніби витісняється з сімейної спільності, їй нав'язано бути в сім'ї лише дитиною, від якої нічого не залежить. Ця роль виникає при сильній близькості подружжя один до одного;

– «детектив». Дисгармонійні стосунки у сім'ї здійснюють постійний негативний вплив на дітей відтоді, коли вони починають відчувати конфліктну, напружену атмосферу в родині. Діти виконують роль «детектива», досліджуючи приховану суть батьківських взаємин, та приходять до психотравматичного переконання: «Я є причиною проблем батьків», що є поштовхом до появи почуття провини та суїцидальних думок, психосоматичних захворювань;

– «рятівник сім'ї». Дитина несвідомо викликає у себе симптоматичну поведінку (агресія, неадекватна поведінка, нервові розлади, психосоматична хвороба, спроби самогубства) для того, щоб зберегти родину. Носій симптому виступає як «ідентифікований пацієнт» – член родини, проблеми якого

змушують родичів об'єднатися. Дитина як виконавець неусвідомлюваної патологізуючої ролі сприяє інтеграції дисгармонійної сімейної системи, зазнаючи при цьому її психотравмуючого впливу;

– «жахлива дитина». В умовах суперництва, уявного співробітництва функціонує роль «жахливої дитини», коли з поганої поведінки дитини робиться своєрідний сімейний фетиш, який дає змогу дорослим перекладати одне на одного провину за негативну поведінку дитини. Таким чином, дорослі підсвідомо домагаються самоствердження у сім'ї, проявляючи при цьому агресивне ставлення до дитини;

– «скарб». Дитина стає особистим кумиром для когось із батьків. Наявність даної ролі свідчить про суперництво між дорослими або про ізоляцію одного з них, який компенсує прихильністю до дитини нестачу емоційного тепла в сім'ї [31].

Стиль виховання в сім'ї визначається способом, яким батьки взаємодіють зі своїми дітьми та впливають на їхню поведінку, розвиток та самостійність. Дослідження в галузі сімейного виховання виявило різні типи стилю виховання, які характеризуються відмінними методами та підходами. Один зі значущих авторів у цій галузі - Діана Баумрінд, яка в 1960-х роках вперше визначила та класифікувала типи стилю виховання. Баумрінд виділила три основних стилі виховання: авторитарний, авторитетний та палкий (пермісивний). Вона розглядала співвідношення між ступенем контролю батьків та теплотою відносин. Її робота дала важливі уявлення про те, як різні підходи батьків можуть впливати на розвиток дитини.

Авторитарний стиль. Цей стиль характеризується високим рівнем контролю та низьким рівнем підтримки. Батьки, що використовують цей стиль, накладають суворі правила та очікують послуху без обговорення. Діти, які виховуються за авторитарним стилем, можуть виявляти слабку самостійність та низьку впевненість у собі.

Демократичний стиль. Цей стиль характеризується високим рівнем контролю та високим рівнем підтримки. Батьки, що використовують цей

стиль, сприяють розвитку незалежності та відкритій комунікації з дітьми. Діти, які виховуються за демократичним стилем, зазвичай проявляють високий рівень самостійності та мають здорові стосунки з батьками.

Безучасний стиль. Цей стиль характеризується низьким рівнем контролю та низьким рівнем підтримки. Батьки, які використовують цей стиль, не демонструють особливого інтересу до потреб та розвитку своїх дітей. Діти, які виховуються за безучасним стилем, можуть мати проблеми з самоконтролем та низьку мотивацію.

Неадекватний стиль виховання може мати серйозний негативний вплив на розвиток самостійності молодших школярів. Давайте розглянемо кожен аспект детальніше:

1. Переважання контролю без підтримки: Надмірний контроль батьків може пригнічувати ініціативу та самостійність дитини. Коли батьки приймають всі рішення за дитину та не дають їй можливості самостійно розв'язувати проблеми, це може призвести до відчуття безсилля та невпевненості у власних силах. Дитина не має можливості розвивати критичне мислення та вирішувати проблеми на основі власного досвіду.
2. Недостатня підтримка та визнання: Відсутність емоційної підтримки та визнання досягнень може позначитися на самоповазі дитини та її вірі у власні здібності. Коли батьки не підтримують дитину в складних ситуаціях або не визнають її зусиль, це може призвести до відчуття невдачі та безсилля. Недостатня підтримка може знизити мотивацію дитини до досягнення цілей та розвитку нових навичок.
3. Стрес та агресивність: Дослідження показують, що діти, які виростають у середовищі з надмірним контролем та недостатньою підтримкою, можуть відчувати стрес та розвивати агресивну поведінку. Це може бути результатом невирішених конфліктів або відчуття безпорадності перед вимогами оточуючого середовища. Стрес та агресивність можуть

вплинути на емоційний стан та соціальну адаптацію дитини, а також на її здатність до самостійного функціонування у суспільстві.

Усі ці аспекти показують, що неадекватний стиль виховання може стати перешкодою у формуванні здорової самостійності молодших школярів. Для забезпечення здорового розвитку дитини важливо створити позитивне та підтримуюче сімейне середовище, що сприяє розвитку її особистості та навичок самостійності.

Теорія прикріпленості Джона Боулбі [15], відіграє важливу роль у розумінні взаємозв'язку між батьками та дітьми, а також у формуванні стилів виховання. Основні ідеї цієї теорії включають:

- Прикріпленість: Це тісні емоційні зв'язки, які формуються між дитиною та дорослим доглядачем, зазвичай матір'ю або батьком.
- Безпека та стабільність: Прикріпленість надає дитині відчуття безпеки та стабільності, дозволяючи їй відчувати впевненість у своєму оточенні та реагувати на стресові ситуації.
- Формування стиль виховання: Різні стилі виховання батьків можуть впливати на розвиток прикріпленості у дітей. Наприклад, діти, які відчують підтримку, теплоту та консистентність у взаємині з батьками, частіше розвивають безпеку та стабільність.
- Дослідження Боулбі та Ейнсворт зазначають, що стиль виховання батьків може мати значний вплив на емоційний розвиток та психічне здоров'я дитини, а також на формування її внутрішніх моделей прикріпленості та взаємовідносин з іншими людьми.

Для створення умов розвитку гармонійної особистості дитини важливо враховувати декілька ключових аспектів. Потреби та емоційне благополуччя, важливо забезпечити задоволення фізіологічних потреб (харчування, сон, безпека) та емоційних потреб (любов, підтримка, заохочення). Батьки повинні створювати сприятливу емоційну атмосферу, в якій дитина відчуває себе безпечно та захищено. Підтримка самовизначення, надати дитині можливість

вибору та самовираження. Це допомагає розвивати власну ідентичність та впевненість у собі. Розвиток соціальних навичок, адже спілкування з однолітками та дорослими, взаємодія в групі, вирішення конфліктів – все це сприяє розвитку соціальних навичок та адаптації в суспільстві. Стимулювання творчості та розвиток інтересів, надихати дітей до творчості, допомагати їм виявляти та розвивати свої інтереси та здібності. Створення позитивного прикладу, батьки необхідно бути позитивними прикладами для дітей, демонструючи такі якості, як емпатія, терпимість, відповідальність та інші. Підтримка саморегуляції, навчаючи дітей вмінню керувати своїми емоціями та поведінкою, розвивати навички самоконтролю та самодисципліни. Визнання індивідуальності, кожна дитина унікальна, тому важливо визнавати та цінувати її індивідуальність, допомагати розвивати потенціал та виражати себе. Підтримка фізичного розвитку, активний спосіб життя та здорове харчування сприяють не лише фізичному, а й психічному розвитку дитини. Створення сприятливого середовища для розвитку гармонійної особистості дитини потребує уважного врахування всіх цих аспектів та надання відповідної підтримки та направлення. Становлення особистості, яке відбувається в умовах сім'ї у великій мірі залежить від стилю виховання, який застосовують батьки.

1.2. Вплив складу сім'ї на становлення особисті дитини.

В українському суспільстві, неповна сім'я займає особливе положення, вона є одним з основних соціально-демографічних типів сучасної сім'ї. Багато науковців, які займаються соціальними проблемами, стверджують, що діти, які виховуються в неповних сім'ях, більш схильні до проблем різного психолого-педагогічного характеру, ніж діти, які виховуються в повній сім'ї. На думку О. Максимович, під неповною сім'єю розуміється:

– сім'я, яка характеризується специфічною формою становлення, порушенням внутрішньої структури і деформацією подружніх і батьківських стосунків;

– категорії сімей, в яких дитина до 16 років проживає з одним із батьків, що несе за неї повну відповідальність [21].

Як вважає Л. Ковальчук, є такі особливості неповної сім'ї, як: економічна підтримка неповнолітніх членів сімей є утрудненою, тому, що така сім'я найчастіше є малозабезпеченою; процес соціалізації дитини порушено, внаслідок відсутності повноцінного суб'єкта сімейного виховання; деформовано формування психологічної статі дитини, труднощі з ознайомленням дитини із соціальними ролями чоловіка (жінки), батька (матері); порушено право дитини на виховання і розвиток у сім'ї; знижено можливості моральної регламентації поведінки членів сім'ї у різних сферах життєдіяльності; у дитини виникають труднощі з формуванням почуття безпеки в сім'ї, порушена її потреба у визначенні однолітками; емоційна нестабільність у сім'ї, невпевненість батьків у своєму соціальному статусі, почуття образи батьків за свою дитину [42]. Структурна деформація сім'ї відбувається внаслідок таких чинників, як:

–Розлучення (розлучена сім'я). Розлучення та розпад сім'ї можуть впливати на психіку дитини, спричиняючи травму, яка може відобразитися на взаєминах з матір'ю. Дослідження показують, що діти з неповних сімей можуть мати менший успіх у школі порівняно з дітьми з повних сімей, оскільки вони можуть мати менше часу на навчання через побутові або емоційні труднощі.

Більшість правопорушників серед неповнолітніх насправді мають досвід неповних сімей. Проте ці діти можуть мати розвиненіші людські якості, такі як кмітливість та емоційна чутливість, через раннє знайомство з дорослим світом та більшу самостійність. Деякі психологи стверджують, що діти, які вирости у неповних сім'ях, можуть унаслідувати негативні риси поведінки та відношень до протилежної статі. В такий спосіб, досвід неповної сім'ї може вплинути на формування стосунків із своєю власною сім'єю в майбутньому;

– Смерть одного з батьків (напівсирітська сім'я). Втрата життєвого партнера може стати складним переживанням для дитини, оскільки раптово обмежується коло спілкування, зокрема в рамках мікрооточення одного з батьків. Часто колишнє спільне життя стає об'єктом міфологізації, а померлий чи померла чоловік чи дружина стають об'єктом позитивної міфологізації. Це може призвести до того, що інші члени родини відходять на другий план перед цими міфами та стереотипами, що створюються. Відновлення соціальної активності для членів такої сім'ї може бути важким процесом, і вони можуть зазнавати труднощі в самостійному вирішенні цієї проблеми;

– Народження позашлюбної дитини (позашлюбна сім'я). Це існуючий тривалий час юридично не оформлений шлюбний союз чоловіка і жінки з дітьми або без дітей, а також дошлюбні стійкі і тривалі сімейні стосунки молодих людей, що може призвести до укладення шлюбу або до виникнення материнської сім'ї – позашлюбної [41]. Таким сім'ям притаманний замкнутий характер життєдіяльності. Коло спілкування обмежене і як би роздвоєне, тобто у кожного з членів такої сім'ї свої, стійкі зв'язки і контакти між їх близькими, а контакти між спільнотами «дружини» та «чоловіка» практично відсутні. В цьому випадку, можливе зростання загальної нервово-емоційної напруженості і розпад такої сім'ї. Врахування особливостей життєдіяльності «позашлюбної» сім'ї дозволяє планувати заходи медико-психолого-педагогічної та юридичної профілактики;

– Народження дитини неодруженою жінкою (материнська сім'я). «Материнська» сім'я – різновид неповної сім'ї, коли жінка народжує дитину, не перебуваючи у шлюбі. Основними чинниками, що здійснюють вплив на психологію такої сім'ї, є: наявність іншого батька і характер відносин з ним, ставлення батьків матері-одиначки до позашлюбної дитини, ставлення самої матері до дитини. Область життєвих інтересів значною мірою визначається відносинами з мікросередовищем [20].

– Усиновлення дитини неодруженою жінкою (прийомна сім'я). Характерною особливістю такої сім'ї є підвищений інтерес до життя: це наслідок альтруїстичної спрямованості батьків-усиновителів. Усиновитель в таких випадках обережний до життя дитини і намагається не дуже втручатися в це життя. У жінок, які тривалий час прагнули усиновити дитину, може розвинути ряд психогенних відхилень типу «надмірна опіка» або «фобія втрати» цієї дитини. Ці та можливі інші труднощі, що супроводжують батьків-усиновителів на цьому шляху, з часом, як правило, розчиняються і їм на зміну приходять стійкі батьківські почуття;

– Тривала відсутність одного з батьків при юридичному збереженні шлюбу(дистанційна сім'я). Тобто життя в цій сім'ї проходить для кожного з подружжя окремо через специфіку професії чи місця проживання одного або двох шлюбних партнерів (моряки, військові, заробітчани, артисти, спортсмени, бортпровідники поїздів далекого прямування, стюардеси тощо). Характерним для дистантних сімей є гострота і свіжість почуттів, особливо, якщо в їх основі лежать так звані «векторні» шлюби. Думки науковців про стабільність дистантних сімей розходяться: одні вважають, що сама специфіка цих сімей робить їх нестійкими, а інші рахують, що ці сім'ї одні з найбільш міцних і стійких сімей. Проте і ті, й інші визнають наявність проблем з розвитком дітей в таких сім'ях, так як в їх соціалізації велику роль відіграє тільки один з подружжя (частіше мати) або вулиця[63].

Найперше, з чим стикаються члени новоствореної неповної сім'ї – це необхідність пережити втрату чи розлуку з одним із членів сім'ї. Розлука є стресовою ситуацією для всіх членів сім'ї, це є одним з видів втрати [33], який виступає ознакою її неблагополуччя, адже впливає на якість функціонування всієї сімейної системи. Переживання кризової ситуації «втрати», має різні наслідки які залежать від віку, статі, індивідуальних особливостей дітей, специфіки попередніх взаємин у сім'ї, позиції та дій дорослих членів сім'ї. Р. Паже наголошував на існуванні таких типів втрат, як:

1) втрати пов'язані зі становленням особистості дитини та її розвитком:

- втрати зв'язку з матір'ю, але набуття зовнішнього світу;
- втрата батьківської уваги, достатньо тривалого спілкування і набуття колективу. Без цих втрат не можна обійтися, через їх переживання дитина стає більш досвідченою;

2) втрати пов'язані з важкою життєвою ситуацією чи несподіванкою. Особливостями переживання втрати у дітей, на думку Р. Піаже, є: шок, заперечення, угода з собою, злість на себе, прийняття, розуміння, вміння подолати втрату тощо. Також, характерною особливістю дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є те, що вони переживаючи те ж, що й дорослі, не можуть висловити це словами, та вкрай слабо розуміють, що діється, і почуваються винними у чомусь [67]. Розлучення батьків, насилля в родині створюють сильні стреси у дітей і суттєво впливають на їх шкільне навчання та позашкільне життя. Ще до розлучення батьків молодший школяр здатний помічати непорозуміння між батьками, що створює емоційну напругу та різні уявлення про те, що буде з ним після розлучення батьків. В більшості випадків у таких дітей знижується навчальна успішність. Коли ж настає розлучення, то у молодшого школяра з'являються такі почуття, як: сум, гнів, тривога. Дитина стає пригніченою або занадто вразливою і, у більшості випадків, починає погано вчитися, стає неслухняною, а у 4-7 класах може, із великою імовірністю, втратити емоційний зв'язок з родиною [6]. Неповна родина по-різному впливає на навчальні успіхи молодших школярів. В тих випадках, коли мати-одиначка не має постійної роботи, матеріально незабезпечена, в неї виникає постійна емоційна напруга, депресія, невротична тривога. Все це в більшості випадків негативно відбивається і на емоційному стані дитини, її розумовому розвитку, на успіхах в навчанні. Дещо краще становище у того молодшого школяра, де мати-одиначка має постійну роботу, яка їй подобається. У такій неповній родині часто спостерігається високий рівень самоповаги і відносно сильне почуття родинної єдності і солідарності. Все це створює соціально-психологічні умови для успішного навчання дитини [7]. У неповній сім'ї одному з батьків, що залишився, неважко створити у дитини

негативне уявлення про відсутнього з батьків, особливо якщо розставання було пов'язане з розлученням або чимось, що заподіює сильний біль.

1.3. Психологічна характеристика самостійності як особистісної якості.

Надати молодшому школяру самостійність, означає надати свободу вибору, як, чим і коли він буде займатися. Особистість з народження є продуктом соціалізації, здатна відповідати за свої вчинки, контролює свою поведінку, самостійна у своїх вчинках. Соціалізація починається в дитинстві та закінчується в глибокій старості процесом засвоєння соціальних ролей і культурних норм. У ході соціалізації людина з біологічної істоти перетворюється на соціальну. Соціальне середовище відіграє у цьому процесі вирішальну роль. Формування самостійності молодшого школяра має відбуватися у єдності її компонентів. Високий рівень інтелектуальних процесів сприятиме і, водночас, виступатиме передумовою становлення вольової саморегуляції, яка, у свою чергу, детермінована наявністю і характером пізнавальної мотивації.

Науковці у галузі психології вивчають самостійність як важливу особистісну якість у дітей молодшого шкільного віку. Ось деякі теоретичні аспекти, що розглядаються цими вченими:

- Жан Піаже і Джон Дьюї : Вони розвинули теорію пізнавального розвитку, в якій акцентували увагу на ролі активної взаємодії між дітьми та їх оточенням. Згідно з їхньою теорією, самостійність розвивається через дослідницьку діяльність дитини в різних сферах життя [67].
- Ерік Еріксон : Його теорія психосоціального розвитку вказує на важливість розвитку автономії та ініціативи у дітей молодшого віку. Він підкреслював, що створення можливостей для самостійності допомагає дитині розвивати віру в свої можливості та впевненість у собі [70].
- Діана Баумрінд: Вона вперше описала три типи батьківського стилю: авторитарний, демократичний та пермісивний. Демократичний стиль

виховання часто сприяє розвитку самостійності у дітей, оскільки він сприяє відповідальності та самостійному прийняттю рішень [69].

- Карл Роджерс: Він вважав, що емпатія та прийняття батьків є ключовими аспектами виховання, що сприяють розвитку самостійності. Коли дитина відчувається прийнятою та розуміє, що вона може довіритися своїм батькам, вона відчуває себе впевнено та самостійно [67].

Ці вчені вказують на важливість соціального та емоційного середовища для формування самостійності у дітей молодшого шкільного віку. Підтримка та пошана до індивідуальних потреб та інтересів дитини, сприятлива атмосфера вдома та в школі, а також можливість брати на себе відповідальність за власні дії допомагають створити умови для розвитку самостійності.

Критеріями, за якими визначається рівень самостійності молодшого школяра:

1. Темп просування в новому матеріалі. Цим терміном позначається ступінь успішності оволодіння алгоритмом вирішення завдань, що характеризується часом їх розв'язання.

2. Особливості узагальнення й абстрагування ознак, істотних з погляду поставленої мети, - за його значенням можна судити про рівень здійснення операцій аналізу і синтезу.

3. Економічність мислення, а саме раціональність, об'єктивна простота способу розв'язання завдань, прагнення молодшого школяра до досягнення найбільш красивого, витонченого вирішення.

4. Самостійність мислення визначає здатність дитини долати утруднення, що виникають у неї в ході діяльності, без допомоги інших, а також характер допомоги, що надається їй ззовні при виробленні алгоритму рішення, і наскільки вона чутлива до цієї допомоги.

5. Гнучкість мислення виявляється у виділенні істотних сторін змін, у можливості відходу від звичних дій, від стереотипу, знаходженні нових шляхів розв'язання, комбінацій елементів наявного досвіду. Таким чином,

гнучкість мислення виявляється в доцільному варіюванні способів дії, в легкості перебудови знань і навичок відповідно до вимог завдання, переході з одних звичних дій на інших, з прямого ходу думки на зворотний та ін.

6. Ступінь усвідомленості молодшого школяра своїх дій оцінюється за здатністю адекватно їх аргументувати на основі рефлексії [5].

Означені критерії характеризують лише мисленнєвий аспект когнітивної діяльності. Необхідно розширити сферу розгляду також особливостями та механізмами цілісності і структурності сприйняття. Така властивість перцептивних процесів забезпечує симультанне бачення ситуації, повне відображення її елементів та їх зв'язків. Також значущим показником рівня когнітивної сфери є логічність запам'ятовування. На цьому рівні мнемічних дій закріплення інформації відбувається з урахуванням узагальнення її змісту та причинно-наслідкових зв'язків її елементів. Вищим рівнем розвитку когнітивної сфери молодшого школяра є її гіпотетикодедуктивний характер, що передбачає відображення узагальнених, системних зв'язків між явищами, можливість створення прогностичних схем діяльності на підставі матеріалу, який увійшов в індивідуальний досвід опосередковано, через абстрактну знакову систему. Така когнітивна дія забезпечується до того ж специфічними прийомами імажитивних функцій, які зумовлюють розв'язання завдань з неповною вихідною інформацією. Саме такі показники, на наш погляд, детермінують і забезпечують успішність самостійного розв'язання завдань. Також важливим критерієм характеристики когнітивних процесів є перенос, який зумовлює успішність результатів у новій ситуації, при розв'язанні нових завдань, що по відношенню до них у дитини не були засвоєні відповідні знання, навички та уміння [18]. Причому, такий перенос визначається певним ступенем узагальнення психічних процесів, функціонування яких забезпечує виконання відповідного класу дій та формування відповідного класу знань, навичок і умінь. Зв'язок між розвитком критичного мислення та самостійністю у молодших школярів є дуже суттєвим. Ось як ці аспекти можна пов'язати:

- Аналіз інформації та прийняття рішень: Розвиток критичного мислення допомагає молодшим школярам навчитися аналізувати інформацію та вирішувати проблеми самостійно. Вони навчаються розрізняти факти від думок, оцінювати різні точки зору і приймати обґрунтовані рішення на основі доступних даних.
- Формулювання запитань та пошук інформації: Критичне мислення стимулює дітей до формулювання запитань та самостійного пошуку відповідей. Вони навчаються самостійно збирати інформацію для розв'язання проблем або вирішення питань, що виникають.
- Самоорганізація та самоконтроль: Розвиток критичного мислення також допомагає молодшим школярам в розвитку навичок самоорганізації та самоконтролю. Вони навчаються планувати свої дії, встановлювати мети і працювати над їх досягненням самостійно.

Таким чином, розвиток критичного мислення відіграє важливу роль у формуванні самостійності у молодших школярів, оскільки ці навички сприяють їхній здатності аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та працювати над вирішенням проблем самостійно.

Критеріями змістовно-операційного компонента самостійності молодшого школяра визначаємо такі характеристики когнітивних процесів, які зумовлюють успішне самостійне розв'язання завдань:

- 1) цілісність і структурність сприйняття;
- 2) логічність запам'ятовування;
- 3) гіпотетико-дедуктивних характер мислення і уяви;
- 4) самостійність мислення;
- 5) гнучкість мислення;
- 6) усвідомленість когнітивних дій;
- 7) перенесення.

Пізнавальний мотив спонукає до пізнавальної діяльності, він пов'язаний із задоволенням пізнавальних потреб (інтересів) дитини; пізнавальний мотив

виступає як сукупність внутрішніх умов, що викликають активність молодшого школяра, визначають її спрямованість та полягають в основі вибору дій [6]. Отже, відмітною особливістю мотиваційного компонента самостійності молодшого школяра є глибоке особистісне значення самостійної пізнавальної діяльності для дитини, що виражається у внутрішньому ухваленні її сенсу. Таким чином, критеріями мотиваційного компонента самостійності є сформованість внутрішньої позитивної мотивації, що спонукає молодшого школяра на процес, предмет і результат пізнавальної діяльності.

Вольовий компонент самостійності є інтеріоризованою версією зовнішніх організаційних та регулюючих впливів, що їх здійснювали формуючі фігури у процесі несамостійної навчальної діяльності, тобто управління пізнавальною діяльністю молодшого школяра виступає як модель його вольової саморегуляції учіння. Дитина як суб'єкт практичної і теоретичної діяльності переживає те, що з нею відбувається і нею здійснюється, будь-яка потреба слугує джерелом позитивних або негативних емоцій, зумовлених самим фактом подолання або неподолання перешкоди [33]. На вищому рівні розвитку вольової саморегуляції відбувається ослаблення безпосереднього емоційного задоволення в процесі пізнання, але зберігається наявність глибокого морального задоволення від поставлених пізнавальних цілей.

Характеристики вольової саморегуляції:

- регулююча - наявність системи регулятивних механізмів, в якій постановка проміжних (близьких) цілей підпорядкована загальній ідеї - перспективній меті, здатність планувати дії для досягнення поставленої мети, досягнення наміченого в розрахунку на власні сили;

- спонукаюча - здатність долати труднощі при реалізації цілей пізнання та характер емоційного стану, що супроводить процес подолання перешкод.

У системі початкової освіти у школі самостійна робота хоча і посідає останнім часом значне місце, але не вичерпує всього навчального часу. Тому

є необхідність у несамотійній навчальній діяльності, яку організувати таким чином, щоб вона сприяла й зумовлювала розвиток самотійності молодшого школяра який, навчається.

Відповідно до принципу інтеріоризації самотійність дитини у початковому періоді формується як діяльність, розподілена між тим, кого навчають, і тим, хто навчає, причому на долю першого доводиться лише виконавська частина діяльності. Під час навчання спонукання ззовні переходить в самоспонування, і тільки потім несамотійна діяльність переходить у діяльність самотійну і той, хто навчається, стає здатним сам здобувати знання, у нього виявляються характерні ознаки пізнавальної самотійності. Із цього можна зробити висновок, що самотійність розвивається при спеціально організованій навчальній діяльності.

Самотійність молодшого школяра вже за визначенням передбачає рух свідомості від незнання до знання, що само по собі вимагає напруження внутрішніх сил, деяке протиборство дитини самого з собою, здатність примушувати себе впродовж всього шляху пізнання. Звідси випливає, що волю необхідно розглядати як одне з джерел пізнавальної самотійної діяльності. До формування вольового компонента самотійності під час організації навчальних впливів слід враховувати такі моменти: не робити за того, молодшого школяра, те, чого він повинен навчитися, а лише забезпечувати успішність його навчальної діяльності; активізувати самотійну навчальну діяльність того, дитини, і викликати в нього відчуття задоволення від досягнутого; нічого не вирішувати за того, молодшого школяра, а лише підводити його до раціональних рішень і добиватися від нього обов'язкового здійснення ухвалених ним рішень.

Висновки до розділу 1

У результаті теоретичного аналізу різних типів сімейного виховання та їх впливу на розвиток самотійності дитини було встановлено, що сімейне середовище відіграє ключову роль у формуванні цієї важливої особистісної

якості. Авторитарний стиль виховання може призвести до обмежених навичок самостійності та рішучості, пермісивний - до недостатнього внутрішнього контролю та відповідальності, а автономний - до невпевненості та недостатньої підготовленості для майбутніх викликів. Найбільш сприятливим для розвитку самостійності є демократичний стиль, що поєднує в собі вимоги та підтримку, стимулюючи дитину до самостійності, відповідальності та усвідомлення власних можливостей.

Склад сім'ї має значний вплив на становлення особистості дитини. Сім'я виступає основним соціальним оточенням, де дитина отримує перші уроки соціалізації, навчається взаємодіяти з іншими людьми, а також відчуває підтримку та захист. Роль батьків, є основними рольовими моделями для дитини. Вони визначають стиль виховання, навички спілкування та встановлюють цінності в родині. Тому, спосіб, яким батьки взаємодіють між собою та з дітьми, суттєво впливає на їхній розвиток. Наявність братів та сестер в сім'ї також має велике значення. Вони навчаються співпраці, конфліктам, взаєморозумінню та компромісам, що є важливими навичками для майбутнього життя. У різних сім'ях можуть бути різні правила, традиції, обмеження та можливості. Наприклад, у сім'ях з багатою культурною спадщиною може бути більше уваги приділено релігійним аспектам, традиціям та звичаям. Склад сім'ї визначає умови, в яких зростає дитина, і має великий вплив на її соціальний, емоційний та когнітивний розвиток. Сприятливе сімейне середовище може сприяти формуванню впевнених, відповідальних та здатних досягати успіху в майбутньому особистостей

Молодший школяр, перебуваючи на етапі активного формування своєї особистості, проявляє важливі риси самостійності. Ініціативність, відчуття відповідальності, самодостатність, самоорганізація та самооцінка є ключовими аспектами цієї якості. Через процес навчання, соціалізації та взаємодії з оточуючим середовищем, молодший школяр здобуває навички та вміння, необхідні для самостійного функціонування у школі та вдома. Самостійність у молодшого школяра є результатом поступового розвитку і

вимагає підтримки та стимулювання з боку батьків, вчителів та інших дорослих. Вона є важливою складовою успішного адаптивного функціонування дитини в суспільстві. Тому, для забезпечення повноцінного розвитку молодшого школяра, важливо створювати сприятливі умови для його саморозвитку та підтримувати його в процесі формування самостійності. Психологічна характеристика самостійності молодшого школяра підкреслює її важливість як основи для подальшого успіху та адаптації в сучасному світі. Вона є однією з ключових якостей, яку слід підтримувати та розвивати в дітях на ранніх стадіях їхнього життя.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

2.1. Організація та методики дослідження самостійності молодшого школяра

З метою дослідження впливу сім'ї на формування самостійності молодшого школяра нами було підбрано інформативний психологічний інструментарій для комплексного вивчення даної проблематики. Експериментальне дослідження проводилось нами на базі приватної школи “Невгамовні” в м. Івано-Франківськ. У вибірку дослідження увійшло 30 дітей молодшого шкільного віку (учні 2-3 класів), з них: 7 дівчат і 23 хлопці, а також 30 матерів учнів, класний керівник класу. У виборі діагностик батьківського ставлення визначити кілька ключових аспектів. Стиль виховання, дозволяє встановити, який саме стиль виховання переважає у батьків. Рівень відкритості до спілкування дозволяє з'ясувати, наскільки батьки відкриті до спілкування зі своїми дітьми, чи вони готові слухати їх, розуміти їхні потреби та проблеми. Рівень підтримки та емоційної доступності дозволяє виявити, наскільки батьки підтримують своїх дітей у їхніх зусиллях, а також як вони виявляють свою емоційну доступність та співчуття. Ступінь контролю і автономії дозволяє визначити, наскільки батьки контролюють своїх дітей і надають їм можливість самостійності та самореалізації.

З метою дослідження батьківсько-дитячих взаємин, особливостей сприйняття членами сім'ї один одного, у дослідженні ми використовували наступні психодіагностичні **методичні інструментарії**:

- 1) опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варги, В.В. Століна, для діагностики особистісного розвитку молодшого школяра;
- 2) графічна методика «Кактус» (М.А.Панфілова);
- 3) проєктивна методика «Малюнок сім'ї»;

4) розроблено дві авторські анкети для батьків та вчителів з метою оцінки рівня самостійності молодшого школяра.

Опитувальник батьківського ставлення дослідників *А.Я. Варги і В.В. Століна* (додаток А) представляє інструмент психодіагностики, спрямований на виявлення рівня батьківського ставлення в осіб з питань виховання дітей і спілкування з ними, що звертаються за психологічною допомогою. Структура тесту була побудована на основі математичного значення значущих факторів. На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні». В результаті факторизації даних було отримано 5 факторів:

1. «Прийняття-відштовхування». Шкала показує інтегральне емоційне ставлення до дитини. На одній шкалі батькам подобається дитина такою якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй. Батьки багато часу проводять з дитиною, поважають її інтереси і плани. На іншій шкалі: батьки виховують свою дитину погано, непристосованою до життя, їм здається, що дитина не досягне успіху. Батьки відчують до дитини смуток, злість, тощо. Вони не довіряють дитині та не поважають її.

2. «Кооперація». Шкала показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, співчують їй. Батьки високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують гордість за неї. Вони задовольняють ініціативу та самостійність дитини. Батьки довіряють дитині, намагаються стати на його бік з будь яких питань.

3. «Симбіоз». Шкала відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною. Батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, огородити її від труднощів, неприємностей в житті. Батьки постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація». Шкала відображає налагоджену форму керування поведінки дитини. Батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв своєї думки дитину буде покарано. Батьки

слідкують за досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, думками, тощо.

5. «Маленький невдаха». Шкала відображає особливості виховання і розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою. Інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

На кожен шкалу методики відводиться певна кількість запитань, проте на рівні шкали «прийняття-неприйняття» їх найбільше – 30 запитань. Дана методика діагностує поєднання стилів батьківського спілкування. В опитувальнику всього 61 запитання.

Графічна методика «Кактус» М.А.Панфілова (додаток Б), методика призначена для дослідження емоційно-особистісної сфери дітей дошкільного, молодшого шкільного віку і підлітків. Процедура проведення. При проведенні діагностики випробуваному видається аркуш паперу форматом А4 і простий олівець (дошкільникам – кольорові олівці). Інструкція: «На аркуші паперу намалюй кактус - таким, яким ти його собі уявляєш». Питання і додаткові пояснення не допускаються. При обробці результатів беруться до уваги дані, які відповідають усім графічним методам, а саме:

- просторове положення
- розмір малюнка
- характеристики ліній
- сила натиску на олівець

Крім того, враховуються специфічні показники, характерні саме для даної методики:

- характеристика «образу кактуса» (дикий, домашній, жіночний і т.д.);
- характеристика манери малювання (промальовані, схематично і пр.);
- характеристика голок (розмір, розташування, кількість);

За результатами опрацьованих даних по малюнку можна діагностувати якості особистості випробуваної дитини:

- Агресивність - наявність голок, особливо їх велика кількість. Сильно стирчать, довгі, близько розташовані один до одного голки відображають високий ступінь агресивності.
- Імпульсивність - уривчасті лінії, сильний натиск.
- Егоцентризм, прагнення до лідерства - великий малюнок, розташований в центрі листа.
- Невпевненість в собі, залежність - маленький малюнок, розташований внизу листа.
- Демонстративність, відкритість - наявність виступаючих відростків в кактусі, химерність форм.
- Скритність, обережність - розташування зигзагів по контуру або всередині кактуса.
- Оптимізм - зображення «радісних» кактусів, використання яскравих кольорів у варіанті з кольоровими олівцями.
- Тривожність - переважання внутрішньої штрихування, переривчасті лінії, використання темних кольорів у варіанті з кольоровими олівцями
- Жіночність - наявність м'яких ліній і форм, прикрас, квітів.
- Екстравертивність - наявність на малюнку інших кактусів або квітів.
- Інтровертивність - на малюнку зображено тільки один кактус.
- Прагнення до домашнього захисту, почуття сімейної спільності - наявність квіткового горщика на малюнку, зображення домашнього кактуса.
- Відсутність прагнення до домашньої захисту, почуття самотності - зображення дикорослого, пустельного кактуса.

Для діагностики молодшого школяра *методика "Малюнок сім'ї"*, (додаток В) може бути особливо корисною, оскільки в цьому віці діти ще не завжди можуть висловити свої почуття та проблеми словами. Малюнок надає можливість дітям виразити свої думки та емоції у безпечній формі. Це дозволяє психологові отримати унікальний інсайт у внутрішній світ дитини, її

ставлення до членів сім'ї, взаємні відносини та можливі проблеми чи конфлікти. Призначена для дослідження ставлення батьків до своїх дітей, до своєї сімейної атмосфери, сімейного ставлення, які зумовлюють тривогу чи конфлікти, як дитина сприймає взаємостосунки з усіма членами сім'ї. Уявлювана і намальована сім'я дає інформацію не лише про актуальний стан, попередні роки життя дитини, але також спрямована і на перспективу, оскільки при виконанні завдання дитина переживає ситуацію, так би мовити вирішує проблему актуальних сімейних взаємин. Психолог може допомогти дитині зрозуміти свою роль в сім'ї, разом з ним здійснити пошук можливостей адаптації дитини у родинному колі. Багатофункціональність даного тесту ставить його в групу інформативних методів вивчення дитячо – батьківських стосунків сіблінгових взаємодій, тобто між братами і сестрами. Для реалізації діагностичної процедури респонденту дають аркуш паперу без лінійок та клітинок, олівець простий і гумку.

Анкета для батьків для діагностування якості прояву самостійності дітей молодшого шкільного віку (додаток Г). Ця анкета призначена для того, щоб оцінити рівень самостійності дітей молодшого шкільного віку. Теоретично, самостійність у дітей є важливою складовою їхнього розвитку, оскільки вона визначає їхню здатність робити рішення та виконувати завдання без постійної підтримки дорослих. Ця якість допомагає дітям стати більш самостійними, впевненими в собі та успішними в навчанні та житті загалом. Анкета для батьків дозволяє зібрати інформацію про те, як діти функціонують у різних сферах їхнього життя, таких як щоденні обов'язки, прийняття рішень, спілкування з оточуючими та робота над завданнями. Аналіз результатів цієї анкети може допомогти батькам та педагогам зрозуміти, де саме потрібна додаткова підтримка та розвиток навичок самостійності у дітей, а також спрямувати відповідні виховні чи навчальні заходи.

Анкета для вчителів для оцінки прояву самостійності учнів молодшого шкільного віку у процесі навчання (додаток Д). Самостійність

молодшого школяра у навчанні це найважливіша передумова повноцінного оволодіння знаннями вміннями й навичками. Часто правильно застосована самостійна робота розвиває довільну увагу дітей, виробляє в них здатність міркувати, запобігає формалізму в засвоєнні знань і взагалі формує самостійність як рису характеру. Для анкетування були взяті до уваги такі самостійні вміння як : підготовка до уроку, робота на уроці, вирішення завдань, виконання домашнього завдання, взаємодія з однокласниками, самооцінка та розвиток, керівництво власним навчанням, сприйняття власної відповідальності, здатність до самоконтролю, гнучкість та адаптабельність. Таким чином, проведений аналіз дозволяє визначити рівень самостійності кожного учня у процесі навчання.

Аналіз прояву самостійності молодшого школяра у процесі навчання має важливе значення з кількох причин:

- Вищий рівень самостійності 35-30 балів слід віднести молодших школярів, поведінка і діяльність яких відзначається найвищим ступенем розвитку основних ознак самостійності. Здебільшого ці учні здатні відстояти свою думку, обґрунтувати власне рішення за допомогою кінцевого результату праці, завжди вдаються до раціональних пошукових дій, просять допомоги у дорослого лише у разі крайньої необхідності. Це ініціативні діти, які завжди доводять розпочате діло до кінця, оптимістично сприймають труднощі, спроможні докладати максимум самостійних зусиль для досягнення мети.
- Середній рівень самостійності (29-22) балів входять молодші школярі, які в різних умовах і видах діяльності виявляють досить сталу поведінку. Це досить пасивні діти, які прагнуть високих досягнень, звикли задовольнятися необхідним мінімумом, не схильні до ризикових дій. Здебільшого вони недостатньо організовані, легко приймають допомогу, не покладають на себе особливих надій. Самокритичність таких школярів не стимулює високих прагнень.

- Початковий рівень самостійності (менше 21) балів становлять молодші школярі, в яких вияви незалежності, творчої ініціативи і критичності найбільш низькі за рівнем розвитку. Вони не вміють працювати без допомоги і керівництва дорослих. Невпевнені у собі, задовольняються виконанням вимог учителя. Ці діти звикли до шаблонних рішень, тому прагнуть одержати для орієнтації готовий зразок, завжди дають перевагу добре відомим їм завданням з розписаним ходом виконання. Вони потребують опіки, керівництва. Самостійно неспроможні оцінити зроблене, дати йому критичну, обґрунтовану оцінку.

2.2. Аналіз результатів дослідження.

Часткові результати дослідження тесту-опитувальника батьківського ставлення А. Варги і В. Століна є подано у таблиці 2.1 для демонстрації переважання одного із стилів сімейного виховання. З таблиці 2.1 також видно, що окрім домінування одного зі стилів виховання, є поєднання в меншій мірі інших видів ставлення батьків до дітей. Це свідчить про те, що у батьків можна спостерігати прояв декількох типів ставлення до власних дітей. За результатами дослідження виявлено, отримані відсоткові результати вказують на розподіл сімей за різними категоріями соціально-психологічних характеристик. Давайте розглянемо кожен категорію з теоретичної перспективи: прийняття-відтворення (34.95%), ця категорія вказує на те, наскільки сім'ї сприймають соціальні норми та цінності, а також здатність відтворювати ці норми у вихованні своїх дітей. Високий відсоток в цій категорії свідчить про стабільність та адаптабельність сімей, які ефективно виконують роль вихователів та передають нащадкам потрібні соціальні навички та цінності. Кооперація (21.18%), ця категорія вказує на здатність сімей співпрацювати та взаємодіяти з іншими сім'ями та групами. Співпраця може включати в себе обмін ресурсами, підтримку та взаємодопомогу. Знижене значення у цій категорії може свідчити про відчуття відчуженості або

недостатню готовність до співпраці у деяких сімей. Симбіоз (18.93%), ця категорія описує рівень взаємозалежності та взаємодії між членами сім'ї. Високий відсоток у цій категорії може вказувати на здатність сімей до спільної діяльності та взаємопідтримки. Авторитарна гіперсоціалізація (16.29%), ця категорія вказує на ступінь, до якої сім'ї використовують авторитарні методи соціалізації, де домінує контроль та диктат соціальних норм. Знижене значення у цій категорії може вказувати на відкритість та демократичність виховання у сім'ях. Маленький невдаха (8.64%), ця категорія відображає рівень проблем у вихованні та соціалізації дітей. Низький відсоток у цій категорії свідчить про те, що батьки вважають дитину маленькою. Інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

Для наочності результатів дослідження стилів виховання ми їх зобразили на графічній малюнок (рис. 2.1)

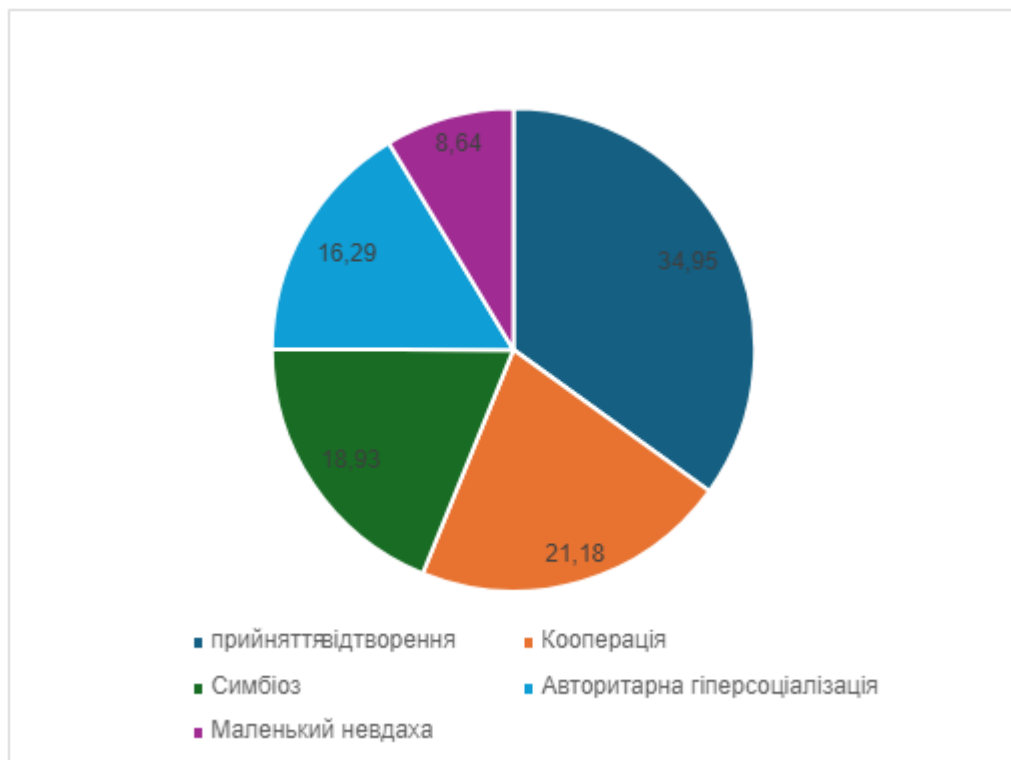

Рис. 2.1. Розподіл сімей залежно від типу батьківського ставлення.

Загальний аналіз вказує на те, що більшість сімей у дослідженому зразку проявляють стабільність та готовність до співпраці, а також демонструють здатність до ефективної передачі соціальних норм та цінностей нащадкам. Однак варто пам'ятати, що це лише орієнтовні дані, і реальна ситуація в кожній сім'ї може бути унікальною.

Аналіз елементів самостійності молодшого школяра на малюнку за методикою «Моя сім'я» для зручності результати виведені у таблиці.

Таблиця 2.2

Аналіз важливих елементів у загальному відсотковому співвідношенні малюнка за тестом «Моя сім'я»

Кількість дітей	Елементи малюнка
10 %	Не малювала себе чи іншого із члена сім'ї
40 %	Маленький зріст автора і розташування себе у нижній частині аркуша
36,7%	Велика дистанція між членами сім'ї
76,7%	Наявність додаткових деталей (сонця, хмар, тварин)
60 %	Стирання малюнка і перемальовування
Сприятлива сімейна ситуація	
90 %	Зображення всіх членів сім'ї
26,7%	Зображення першими не людей
83,3 %	Відсутність ізольованих членів
76,7%	Хороша якість ліній
Конфліктність	
43,3 %	Виділення окремих фігур
13,3 %	Ізоляція окремих фігур
10 %	Відсутність деяких членів сім'ї
Ворожість у сім'ї	
23,3%	Агресивна позиція фігур
43,3 %	Деформована (нечітка) фігура
53,3 %	Руки розкинуті в сторони
46, %	Пальці рук у вигляді довгих паличок
Відчуття неповноцінності	
10 %	Відсутність автора
30%	Маленькі фігури

63,3 %	Розташування фігур на нижній частині листа
Прояв самостійності	
56,7 %	малюнок сім'ї розміщений по центру аркуша паперу
70 %	малюнок сім'ї має великі розміри та деталізацію
16,7%	малюнок має дітей, але не має батьків або інших дорослих членів сім'ї

Загальною тенденцією є те, що більшість дітей демонструють певний рівень самостійності та виявляють інтерес до вираження своїх почуттів та думок через малюнок. Для аналізу самостійності молодшого школяра за критеріями, які ми навели, можна розглянути наступні аспекти: Розміщення малюнка на аркуші паперу, якщо малюнок сім'ї розташований по центру аркуша паперу (56,7 %), це може свідчити про впевненість дитини у собі та бажання бути в центрі уваги. Відображення відносин у сім'ї, якщо на малюнку присутні всі члени сім'ї (36,7 %), але вони розташовані окремо або відокремлені один від одного, це може вказувати на бажання дитини підтримувати відносини з сім'єю, але з відстані або з обмеженим контактом. Відсутність деяких членів сім'ї (10%) або малюнки, де присутні лише діти без дорослих (16,7 %), можуть свідчити про бажання дитини виокремитися від певних аспектів сімейного життя або невпевненість у відносинах з певними членами сім'ї. Індивідуальні риси малюнка, наявність великої кількості додаткових деталей (сонця, хмар, тварин) (76,7 %) може свідчити про багатогранність та фантазійність дитини. Присутність деформованих або нечітких фігур (43, 3 %) може вказувати на стресові ситуації або внутрішні труднощі, які переживає дитина. Прояв самостійності, якщо малюнок має великі розміри та деталізацію (70 %), це може свідчити про ініціативу та самостійність дитини у виявленні своїх почуттів та думок. Наявність ізольованих фігур (13,3 %) чи фігур з агресивною позицією (23,3 %) може вказувати на бажання дитини виокремитися або виразити свою незалежність. Малюнок відображає сприятливу сімейну ситуацію (90%), це може свідчити про позитивні стосунки та підтримку, яку дитина отримує у сім'ї.

Методика "Кактус" М.А. Панфілова є інструментом для виявлення стану емоційної сфери дитини, а також для оцінки наявності агресивності, її спрямованості та інтенсивності. Вона базується на аналізі малюнка кактуса, що містить в собі інформацію про емоційний стан і внутрішні конфлікти дитини.

Таблиця 2.3.

Аналіз важливих елементів у загальному відсотковому співвідношенні малюнка за методикою «Кактус».

Характеристика	Сирий бал	Відсоткове значення
Агресивність	5	16.67%
Імпульсивність	6	20%
Егоцентризм	19	63.33%
Залежність	17	56.67%
Демонстративність	21	70%
Скритність	20	66.67%
Оптимізм	25	83.33%
Тривога	11	36.67%
Прагнення до домашнього захисту	20	66.67%
Прагнення до самотності	10	33.33%

З відсоткового аналізу шкал в таблиці 2.3 можна визначити, що в контексті методики "Кактус" М.А. Панфілова самостійність дітей може бути оцінена через рівень демонстративності, залежності, оптимізму та прагнення до самотності. Високий показник демонстративності (70%) може свідчити про те, що діти, які малювали малюнок "Кактус", можуть виявляти схильність до вираження своїх емоцій та почуттів публічно, що може впливати на їхню самостійність. Високий рівень залежності (56,67 %) може свідчити про те, що деякі діти можуть бути схильні до підкорення зовнішнім впливам та думкам оточуючих, що може обмежувати їхню самостійність. Високий рівень

оптимізму (83,33 %) може свідчити про те, що діти можуть мати позитивне ставлення до життя та вірити в свої можливості, що може підтримувати їхню самостійність у вирішенні проблем. Низький показник прагнення до самотності (33,33%) може означати, що діти можуть відчувати комфорт у спілкуванні з іншими та не мають великої потреби в самотності, що може підтримувати їхню самостійність. Тому якість самостійності дітей молодшого шкільного віку може бути впливова різними факторами, такими як їхня схильність до вираження емоцій, залежність від думок інших людей, оптимізм та ставлення до самотності.

Емпіричний аналіз результатів анкети для батьків щодо прояву самостійності дітей молодшого шкільного віку який зображений на малюнку рис. 2.2 може надати важливі висновки щодо їх розвитку та динаміки цього процесу у сімейному середовищі.

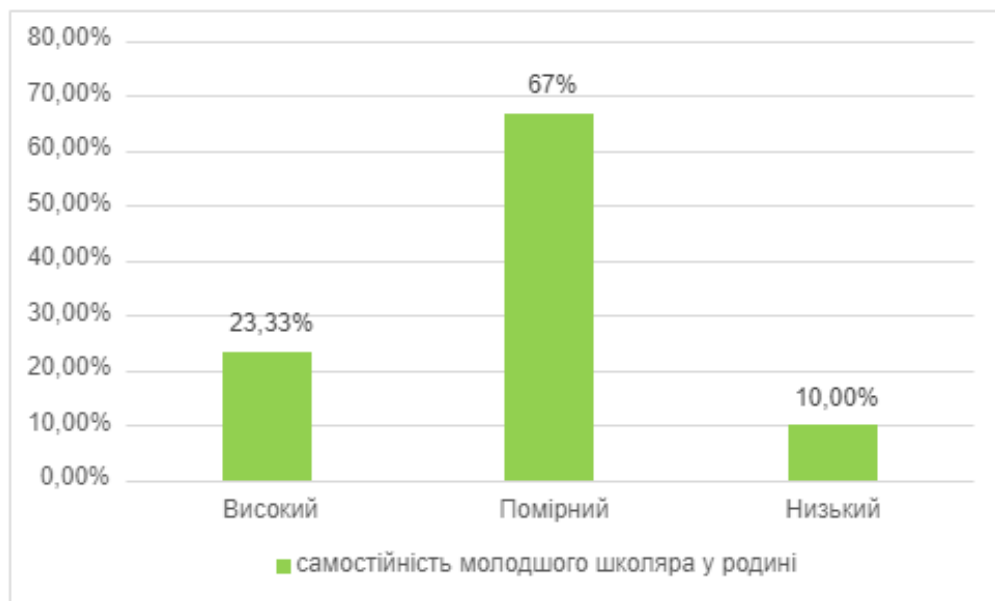

Рис. 2.2. рівень самостійності молодший школярів у сімейному середовищі.

Зважаючи на дані у відсотках по категоріям самостійності які були в анкетуванні для батьків на малюнку 2.2., помірний рівень самостійності (66.67%) свідчить про те, що більшість дітей мають базовий рівень

самостійності, але можуть потребувати додаткової підтримки та навчання для покращення цих навичок. Це може бути пов'язано з розвитком когнітивних та емоційних навичок у дітей молодшого шкільного віку, коли вони починають відчувати більшу незалежність від батьків, але ще потребують допомоги та нагадувань у вирішенні побутових та навчальних завдань. Високий рівень самостійності (23.33%) свідчить про успішний розвиток цих навичок у певної частини дітей це є результатом стимулюючого та підтримуючого середовища, в якому діти виховуються, або може вказувати на індивідуальні різниці в особистісних характеристиках дітей. Низький рівень самостійності (10%) цей відсоток найнижчий, ніж у інших категоріях, важливо визначити причини, що призвели до цього результату це може бути пов'язано з рядом факторів, включаючи недостатню підтримку з боку батьків, психологічні чи емоційні труднощі, а також відмінності в індивідуальних характеристиках дитини.

Загальний порівняльний аналіз відповідей батьків анкетування щодо самостійності молодшого школяра та тесту-опитувальника батьківського ставлення А. Варги і В. Століна з малюнками дітей за методиками "Моя сім'я" та "Кактус" М.А. Панфілова вказує на збіги та відмінності між сприйняттям батьків та виявами дітей у малюнках, що може слугувати основою для розробки програм та стратегій виховання та психологічної підтримки дітей.

Таблиця 2.4.

Загальний порівняльний аналіз відповідей батьків та малюнків молодших школярів у відсотковому співвідношенні.

Рівень самостійності батьків	Анкетування	Методика "Моя сім'я"	Методика "Кактус"
		(Прояв самостійності)	
Помірний	66.67%	70%	83.33%
Високий	23.33%	90%	56, 67%
Низький	10%	10%	36.67%

Помірний рівень самостійності: анкетування батьків: 66.67% визначили помірний рівень самостійності у своїх дітей. Методика "Моя сім'я" (Прояв

самостійності): 70 % дітей проявили самостійність у малюнках. Методика "Кактус" (Оптимізм): 83,33 % виявили ознаки оптимізму. Загальна тенденція показує помірний рівень самостійності. Діти виявляють відмінність у прямому вияві самостійності через малюнки (70%), проте, за результатами анкетування, це може не завжди співпадати з батьківською оцінкою.

Високий рівень самостійності: анкетування батьків: 23.33% оцінили рівень самостійності як високий. Методика "Моя сім'я" (Сприятлива сімейна ситуація): 90% відображають сприятливу сімейну ситуацію у малюнках. Методика "Кактус" (Залежність): 56,67 % демонструють ознаки залежності. Тут можна спостерігати, що методика "Моя сім'я" виявила найвищий рівень самостійності, водночас анкетування батьків вказує на менший рівень. Можливо, це свідчить про те, що діти можуть бути більш самостійними, ніж їхні батьки уявляють.

Низький рівень самостійності: анкетування батьків: 10% визначили низький рівень самостійності у своїх дітей. Методика "Моя сім'я" (Відчуття неповноцінності): 10% виявили відчуття неповноцінності у малюнках. Методика "Кактус" (Тривога): 36, 67 % демонструють ознаки тривоги. Саме за методикою "Кактус" (Тривога) показує найвищий результат серед всіх методик, що може вказувати на те, що тривога може бути однією з причин, які перешкоджають розвитку самостійності у цієї групи дітей.

Аналіз опитувальника для вчителів щоб визначити рівень самостійності молодших школярів у процесі навчання відображається на малюнку 2.3 на якому видно результат отриманих даних, де вказано відсоткове співвідношення між учнями з низьким, середнім та високим рівнями самостійності.

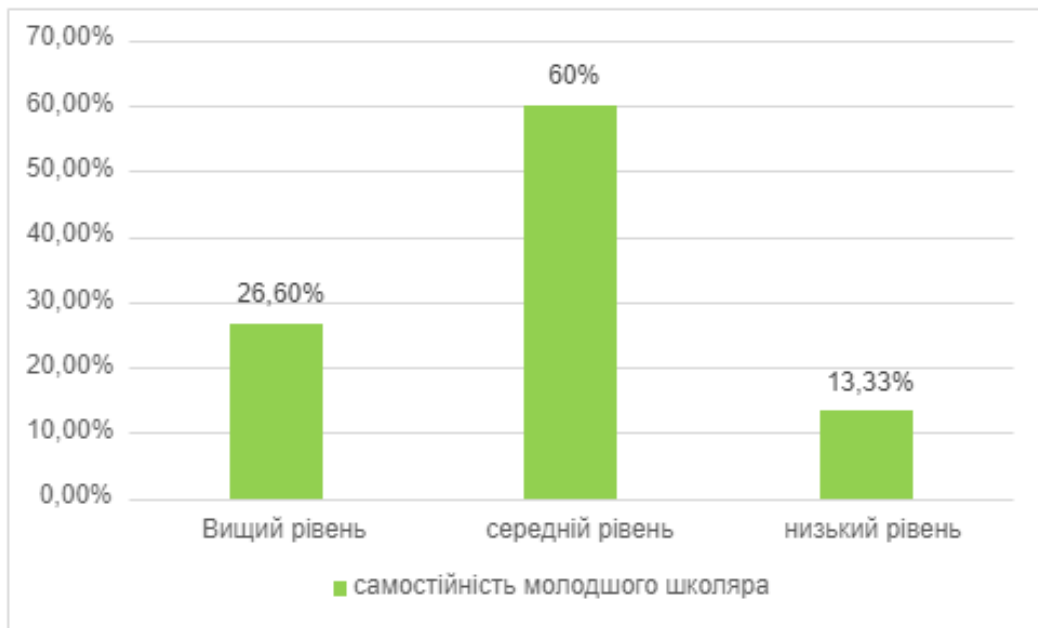

Рис. 2.3. Рівень самостійності молодший школярів.

Низький рівень самостійності (приблизно 13.33%) може свідчити про те, що деякі учні потребують додаткової підтримки та настанови в процесі виконання навчальних завдань. Для цієї групи учнів може бути корисним впровадження індивідуалізованих методів навчання та більшого контролю з боку вчителя. Середній рівень самостійності (приблизно 60%) вказує на те, що більшість учнів можуть виконувати навчальні завдання самостійно, але можуть потребувати деякої підтримки чи направлення час від часу. Для цієї групи учнів можуть бути корисними методи розвитку самостійності та стимулювання самодисципліни. Високий рівень самостійності (приблизно 26.67%) вказує на те, що деякі учні вже демонструють високий рівень незалежності в процесі навчання. Для цієї групи учнів може бути корисним стимулювання розвитку творчості, самостійного мислення та розв'язання проблем.

Аналіз рівня самостійності молодших школярів дозволяє вчителям адаптувати методи навчання та підходи до кожного учня відповідно до їх потреб та можливостей, що сприяє забезпеченню ефективного навчання та розвитку кожного учасника навчального процесу.

Висновки до розділу 2

На основі емпіричного дослідження щодо відповідей батьків з анкетування щодо самостійності молодшого школяра та тесту-опитувальника батьківського ставлення А. Варги і В. Століна з малюнками дітей за методиками "Моя сім'я" та "Кактус" М.А. Панфілова показує збіги та відмінності між сприйняттям батьків та виявами дітей у малюнках, що може слугувати основою для подальшого дослідження та розвитку психологічних стратегій виховання. Зв'язок між самостійністю та емоційним станом молодшого школяра показує, що існує зв'язок між рівнем самостійності та емоційним станом дітей. Наприклад, високий рівень самостійності може бути пов'язаний з оптимізмом, тоді як низький рівень самостійності може викликати тривогу чи відчуття неповноцінності. Роль сімейного середовища на високому рівні самостійності дітей молодшого школяра може бути результатом стимулюючого та підтримуючого сімейного середовища, де дитина має можливість вільно розвиватися та виконувати завдання самостійно. З іншого боку, низький рівень самостійності може виникнути через недостатню підтримку з боку батьків або негативну сімейну динаміку. Потреба в психологічній підтримці та розвитку молодшого школяра результати дослідження свідчать про необхідність створення психологічно сприятливого середовища для розвитку самостійності у дітей. Це може включати підтримку від батьків, розвиток емоційної інтелігентності та навичок саморегуляції.

Порівняльний результат досліджень з анкетування батьків щодо самостійності молодших школярів та відповідей вчителів дає можливість виявити як спільні, так і відмінні аспекти в сприйнятті та оцінці самостійності дітей. Спільні аспекти: обидва дослідження виявили зв'язок між рівнем самостійності та розвитком дитини. Високий рівень самостійності часто вказує на успішний розвиток та готовність дитини виконувати завдання самостійно, тоді як низький рівень може вимагати додаткової підтримки та настанови. Тоді як відмінності: вчительське дослідження підкреслює

важливість індивідуалізованого підходу до учнів з різними рівнями самостійності. Наприклад, учні з низьким рівнем самостійності можуть вимагати більшого контролю та підтримки в навчанні, тоді як учні з високим рівнем можуть потребувати стимулювання творчого мислення та розв'язання проблем. Дослідження батьків може виявити фактори в сімейному середовищі, які впливають на розвиток самостійності дітей, тоді як вчительське дослідження фокусується на навчальному процесі та ефективності навчання. Дослідження підтверджує важливу роль сім'ї у процесі формування самостійності у молодших школярів. Виявлено, що якість сімейних відносин, рівень підтримки та стимулювання самостійності дитини з боку батьків має прямий вплив на її здатність самостійно приймати рішення, виконувати обов'язки та вирішувати проблеми. Батьківська увага, підтримка та відкритість у спілкуванні сприяють розвитку впевненості у власних силах у дитини. Крім того, моделювання самостійного поведінки батьками, надання можливостей для самостійних рішень та відповідальних дій також має суттєве значення. Таким чином, відповідальність сім'ї у формуванні самостійності молодшого школяра підкреслює необхідність активної участі батьків у житті дитини та створення сприятливого середовища, що сприяє розвитку цінних навичок самостійності.

Виконані емпіричні дослідження дозволили краще зрозуміти взаємозв'язок між сприйняттям батьків, вчителів, емоційним станом дітей молодшого школяра та їхньою якістю самостійності, що може слугувати основою для розробки програм та стратегій виховання та психологічної підтримки дітей.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛО - ПЕДАГОГІЧИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1 Тренінг для батьків з розвитку самостійності дітей молодшого школяра

За результатами емпіричного дослідження було виявлено, що батьки молодших школярів виявляють певні недоліки в розумінні та підтримці самостійності своїх дітей. Особливо це стосується методів виховання та підходів до стимулювання самостійності у повсякденному житті. На основі цих висновків пропонується розробити тренінг для батьків молодшого шкільного віку з метою підвищення рівня їхньої компетентності та навичок у цій сфері.

Даний тренінг має на меті надати батькам інформацію та практичні інструменти для ефективної підтримки та розвитку самостійності у їхніх дітей. Він може включати в себе такі компоненти, як:

1. Огляд концепції та важливості самостійності у розвитку дітей.
2. Практичні поради щодо створення сприятливого середовища для розвитку самостійності вдома.
3. Методи стимулювання ініціативи та незалежності у дітей.
4. Вправи та ігри, спрямовані на розвиток навичок самостійності.
5. Способи ефективної комунікації та взаємодії з дитиною для підтримки її самостійних зусиль.

Розробка та впровадження такого тренінгу може сприяти підвищенню рівня батьківської компетентності та допомогти створити сприятливі умови для здорового розвитку та самореалізації дітей молодшого шкільного віку.

Тренінг: Розвиток самостійності дітей молодшого шкільного віку

Час: 2 – 2,5 години

Мета тренінгу: Надати батькам конкретні стратегії та вправи для сприяння розвитку самостійності у своїх дітей молодшого шкільного віку.

Таблиця 3.1.

Структура тренінгу для батьків

Час	Тема	Зміст
Модуль 1 : Знайомство з концепцією самостійності 40 хв		
10 хв	Вступ	Пояснення мети та цілей тренінгу.
15 хв	Теоретичні основи самостійності	Огляд концепції самостійності та її впливу на розвиток дітей.
15 хв	Фактори, що впливають на розвиток самостійності	Розгляд ролі батьків, шкільного середовища та інших чинників у формуванні самостійності
Модуль 2: Практичні поради та вправи для батьків 40 хв		
25 хв	Створення сприятливого середовища	практичні поради з організації домашнього середовища для підтримки самостійності дітей
25 хв	Розвиток навичок самообслуговування	Зважаючи на важливість розвитку самостійності у молодших школярів, ось додаткові вправи та поради
Перерва 10хв		
Модуль 3: Практичні вправи та сценарії 40 хв		
20 хв	Рольові ігри	Використання рольових ігор для моделювання ситуацій для батьків з метою демонстрації та вправи навичок розвитку самостійності у дітей молодшого шкільного віку
20 хв	Вправи на розвиток вмінь приймати рішення	Практичні вправам, які можна використовувати для навчання дітей молодшого шкільного віку аналізувати ситуації та приймати власні рішення:
Модуль 4: Обговорення та обмін досвідом 35 хв		
25хв	Дискусія та обмін досвідом	Групова дискусія про враження від тренінгу та обмін корисними порадами між батьками
15 хв	Створення плану дій	Визначення конкретних кроків, які батьки планують вжити для підтримки та розвитку самостійності у своїх дітей.

Частина 1: Знайомство з концепцією самостійності

Вітання та вступ (10 хв). Пояснення мети тренінгу та важливості розвитку самостійності у дітей.

Доброго дня, шановні батьки!

Сьогоднішній тренінг має на меті глибоке занурення у тему розвитку самостійності у наших дітей молодшого шкільного віку. Як батьки, ми всі прагнемо підготувати наших дітей до успішного життя, і одним з ключових елементів цього є розвиток їхньої самостійності.

Перед початком нашої подорожі в світ самостійності, дозвольте мені коротко висвітлити мету цього тренінгу та важливість розвитку самостійності у дітей.

Мета нашого сьогоднішнього тренінгу полягає в тому, щоб надати вам, як батькам, інструменти, стратегії та практичні поради для сприяння розвитку самостійності у ваших дітей. Ми хочемо допомогти вам зрозуміти, що таке самостійність, як вона впливає на життя вашої дитини та як ви можете підтримати цей процес в домашніх умовах.

Важливість розвитку самостійності:

Самостійність - це важлива навичка, яка допомагає дітям не лише в їхньому навчанні, але і в подальшому житті. Коли дитина володіє самостійністю, вона більш впевнено ставиться до різних завдань, більш успішно адаптується до нових ситуацій і вчиться вирішувати проблеми самостійно. Розвинута самостійність також сприяє розвитку важливих когнітивних навичок, таких як аналіз, критичне мислення та прийняття рішень. Крім того, це розвиває в дітей відчуття власної цінності та самоповаги.

Тож сьогоднішній тренінг буде спрямований на те, щоб ви отримали не лише знання про самостійність, а й конкретні інструменти та практичні поради, які допоможуть вам підтримувати розвиток цієї важливої якості у ваших дітей.

Нехай наш тренінг буде плідним та корисним для кожного з вас. Давайте рушимо у цю захоплюючу подорож разом!

Теоретичні основи самостійності (15 хв).

Огляд концепції самостійності та її впливу на розвиток дітей.

Самостійність у дітей молодшого шкільного віку є важливим аспектом їхнього розвитку, оскільки вона формує базу для подальшого самовизначення та успішного функціонування в суспільстві. Розглянемо деякі теоретичні підходи до самостійності та її вплив на розвиток дітей молодшого шкільного віку. Самостійність - це здатність дитини брати на себе відповідальність за свої дії, приймати власні рішення та діяти без зовнішньої допомоги або контролю. У молодшому шкільному віці це стає особливо важливим, оскільки діти починають формувати свою ідентичність і незалежність від батьків та вчителів. Вплив самостійності на розвиток дітей:

1. **Самоповага та впевненість:** Коли дитина вчиться діяти самостійно, вона розвиває впевненість у власних силах та вміннях. Це сприяє підвищенню самоповаги та стимулює бажання досягати нових цілей.

2. **Відповідальність:** Самостійність вимагає від дітей відчуття відповідальності за свої дії. Вони вчаться приймати на себе наслідки своїх вчинків та робити висновки зі своїх помилок.

3. **Розвиток критичного мислення:** Самостійність сприяє розвитку критичного мислення, оскільки дитина навчається аналізувати ситуації, робити висновки та приймати обґрунтовані рішення.

4. **Соціальна адаптація:** Діти, які володіють навичками самостійності, краще адаптуються до соціального середовища, оскільки вони відчують себе більш незалежними та спроможними вирішувати проблеми.

Важливість розвитку самостійності:

Розвиток самостійності в молодшому шкільному віці має критичне значення для подальшого успіху дитини. Вона набуває ключових навичок, які допоможуть їй вирішувати завдання навчання та стикаючись з викликами в житті. Тому важливо створювати умови для розвитку самостійності в дітей та підтримувати їх у цьому процесі.

Фактори, що впливають на розвиток самостійності (15 хв).

Розгляд ролі батьків, шкільного середовища та інших чинників у формуванні самостійності.

Розвиток самостійності молодшого школяра обумовлений різноманітними факторами, серед яких ключове значення мають батьки, шкільне середовище та інші чинники. Розглянемо їх вплив з теоретичної точки зору:

1. Роль батьків: батьки відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні самостійності своєї дитини. Вони є першими наставниками та моделями для молодших школярів. Розглянемо деякі аспекти їх впливу:

- **Підтримка та стимулювання:** Батьки, які підтримують та стимулюють самостійність своєї дитини, створюють умови для її розвитку. Вони надають дитині можливість вирішувати проблеми самостійно та робити власні рішення.

- **Встановлення меж та правил:** Чіткі межі та правила допомагають дитині розуміти, що вона може робити самостійно, а що потребує допомоги або контролю дорослих.

- **Навчання навичкам самообслуговування:** Батьки повинні навчити дитину таким навичкам, як особиста гігієна, прибирання в кімнаті та підтримання порядку у речах.

2. Шкільне середовище: у школі діти вивчаються робити багато речей самостійно. Вчителі мають ключове значення у формуванні їхньої самостійності. Ось деякі аспекти цього впливу:

- **Створення сприятливого клімату:** У класі потрібно створити атмосферу довіри та підтримки, щоб діти відчували себе комфортно під час вирішення завдань.

- **Навчання саморегуляції:** Вчителі повинні вчити дітей саморегулювати свої емоції та вчасно звертатися за допомогою, якщо це необхідно.

- **Стимулювання творчості:** Шкільне середовище має бути сприятливим для розвитку творчих здібностей дітей, що впливає на їхню самостійність.

3. Інші чинники: у формуванні самостійності дітей також важливу роль відіграють інші чинники:

- **Спілкування з ровесниками:** Взаємодія з ровесниками допомагає дітям розвивати соціальні навички та впевненість у собі.

- **Вплив середовища:** Фізичне оточення та культурні звичаї також впливають на розвиток самостійності дітей.

Зрозуміння цих факторів дозволить батькам та педагогам більш ефективно сприяти розвитку самостійності у молодших школярів.

Частина 2: Практичні поради та вправи для батьків

Створення сприятливого середовища (25 хв).

Створення сприятливого середовища в домашньому оточенні може суттєво вплинути на розвиток самостійності дітей молодшого шкільного віку. Ось деякі практичні поради з організації домашнього середовища для підтримки самостійності дітей:

1. Зонування простору:

Створіть в домі зони для різних видів діяльності, таких як навчання, гра, творчість та самообслуговування. Кожна зона повинна бути організована так, щоб дитина могла самостійно користуватися нею.

2. Доступність матеріалів:

Забезпечте доступ до матеріалів і інструментів, необхідних для виконання завдань. Наприклад, папір, фарби, кольорові олівці, підручники та інше навчальне обладнання повинні бути легкодоступними для дитини.

3. Розклад дня:

Створіть регулярний розклад дня, в якому буде час для навчання, гри, відпочинку та самостійних занять. Це допоможе дитині організувати свій час та розвивати навички планування.

4. Самостійність у повсякденних справах:

Поширюйте обов'язки дитини у справах самообслуговування, таких як прибирання в кімнаті, приготування їжі та догляд за особистою гігієною. Навчіть її виконувати ці справи самостійно, надаючи необхідну допомогу та підтримку.

5. Саморегуляція:

Вчіть дитину контролювати свої емоції та вести себе адекватно в різних ситуаціях. Надайте їй можливість самостійно шукати власні способи вирішення конфліктів та проблем.

6. Похвала та підтримка:

Похвалюйте свою дитину за самостійність та досягнення. Надавайте їй підтримку та позитивні емоції, щоб вона відчувала себе впевнено під час виконання завдань.

Створення сприятливого середовища, яке підтримує самостійність, допоможе дитині розвивати важливі навички та відчувати себе впевнено у своїх можливостях.

Розвиток навичок самообслуговування (25 хв).

Зважаючи на важливість розвитку самостійності у молодших школярів, ось додаткові вправи та поради:

1. Планування часу:

- Попросіть дитину скласти список щоденних обов'язків та розподілити їх за часом.

- Допоможіть їй визначити пріоритетність завдань та встановити реальні терміни їх виконання.

Ось приклад того, як можна допомогти дитині визначити пріоритетність завдань та встановити реальні терміни їх виконання:

Ситуація: Дитина має кілька завдань: вивчити нові слова для тесту з англійської мови, виконати домашнє завдання з математики, підготувати проект з історії та вивчити пісню для майбутнього виступу в шкільній музичній групі.

Крок 1: Визначення пріоритетів:

- Запитайте дитину, які з цих завдань є найважливішими або найбільш терміновими.

- Порівняйте важливість кожного завдання: чи є які-небудь термінові терміни, чи є які-небудь завдання, які важливіші за інші.

Приклад: Дитина може визначити, що вивчення нових слів для тесту з англійської мови є найважливішим завданням, оскільки тест відбудеться найближчим часом і оцінка за нього важлива для її академічного успіху.

Крок 2: Встановлення реальних термінів:

- Разом з дитиною визначте, скільки часу потрібно на кожне завдання.
- Розділіть час на реальні терміни для кожного завдання, враховуючи їх важливість та обсяг.

Приклад: Дитина може встановити, що на вивчення нових слів для тесту з англійської мови потрібно 30 хвилин щодня протягом трьох днів, щоб підготуватися до тесту, а на виконання домашнього завдання з математики - 40 хвилин, тому що воно менш термінове.

- Таким чином, цей підхід допоможе дитині організувати свій час та ефективно розподілити його між різними завданнями.

2. Самостійне вирішення проблем:

- Стимулюйте дитину приймати рішення самостійно в різних ситуаціях, навіть якщо вони несуть певний ризик.

Наприклад ситуації та спосіб, яким можна підтримати дитину в прийнятті рішення:

Ситуація: Дитина хоче взяти участь у новому виді спорту, але вона не впевнена, чи вона буде здатна впоратися з цим видом діяльності.

Крок 1: Поінформуйте дитину:

- Поінформуйте дитину про можливість певного ризику та невдачі, але також підкресліть, що спроба нового виду діяльності може бути цінним досвідом навіть у випадку, якщо вона не принесе очікуваних результатів.

Приклад: "Так, взяття участі в новому виді спорту може бути трохи страшним, і ти можеш зіткнутися з труднощами на початку. Але це також

може бути чудовою можливістю спробувати щось нове, навчитися новим навичкам та знайти нових друзів."

Крок 2: Підтримка рішення:

- Підтримайте рішення дитини і надайте їй впевненість у власних здібностях, навіть якщо їй доведеться зіткнутися з труднощами.

Приклад: "Я впевнений, що ти зможеш впоратися з цим. Я підтримую тебе у відваговому вирішенні спробувати щось нове, і я буду поруч, щоб тебе підтримати, незалежно від того, які виникнуть труднощі."

Крок 3: Навчити здійснювати власні висновки:

- Підтримайте дитину в процесі навчання здійснювати власні висновки зі своїх досвідів, навіть якщо вони містять певну помилку або невдачу.

Приклад: "Якщо ти зустрінешся з труднощами, пам'ятай, що це частина процесу вивчення. Важливо вміти вчитися з помилок і робити висновки, що можна зробити краще в майбутньому."

- Хваліть та підтримуйте її, коли вона вирішує проблеми без вашої допомоги.

3. Підтримка в самостійному навчанні:

- Навчіть дитину робити домашні завдання самостійно, забезпечуючи при цьому підтримку та надаючи необхідні пояснення.

- Запропонуйте дитині самостійно вирішувати творчі завдання та задачі.

4. Розвиток організаційних навичок:

- Вчити дитину встановлювати мети та розробляти плани досягнення цих цілей.

Приклад: Мій син хоче покращити свої навички читання. Ми разом вирішили, що його мета - читати книги для старших дітей самостійно. Щоб досягти цієї мети, ми встановили план: він буде читати книги протягом 20 хвилин щодня після школи, і я буду з ним обговорювати прочитане. Крім того, ми обговорили, що він може записувати нові слова, які він зустрів у тексті, та

ділитися ними зі мною для пояснень. Це допоможе йому розширити свій словник і краще розуміти книги.

Мета: Покращити навички читання.

План дій:

Визначення поточного рівня: Перегляньте книги, які дитина зазвичай читає, та визначте, наскільки легко вона читає. Спілкуйтеся з дитиною про її улюблені книги та чи є у неї певні труднощі з розумінням тексту.

Встановлення конкретної мети: Разом з дитиною обговоріть, яку саме мету вона хотіла б досягти у покращенні читацьких навичок. Наприклад, можливо, вона хоче бути здатною читати складніші книги або розуміти текст краще.

Розробка плану: Допоможіть дитині розробити конкретний план, як вона буде досягати своєї мети. Наприклад:

- Щодня відводити час на читання на певну кількість хвилин.
- Поступово збільшувати складність книг, які вона читає.
- Розуміти значення невідомих слів або висловів за допомогою словника або розмови з дорослими.

Відстеження прогресу: Регулярно перевіряйте, як працює план. Питайте дитину, як вона себе почуває щодо свого прогресу. Можливо, раз на тиждень обговорюйте, які книги вона читала і які враження від них залишилися

- Заохочуйте її зберігати різні предмети, документи та матеріали у відповідних місцях.

5. Виховання відповідальності:

- Дозволяйте дитині приймати відповідальність за свої вчинки та їх наслідки.

• Розмірковуйте разом з нею про те, як вона може виправляти свої помилки та вдосконалювати свої дії. Наприклад:

Дитина готує пісню для виступу на шкільному концерті, але вона не впевнена у своїй здатності співати перед великою аудиторією.

Кроки, визначення помилки або труднощі: Поясніть дитині, що саме її турбує чи стурбованість, пов'язана з недостатнім навиком співу, тривогою перед публічним виступом чи чимось іншим. Розуміння причини труднощів: Допоможіть дитині зрозуміти, чому вона відчуває незручність або тривогу. Можливо, це може бути пов'язано з невпевненістю у власних здібностях або переживанням того, як інші оцінять її виступ. Пошук варіантів виправлення: Спільно обговоріть можливі способи подолання труднощів. Можливо, це буде практика перед дзеркалом, заняття з викладачем музики або зосередження на позитивних моментах та підтримці з боку близьких. Вибір стратегії виправлення: Разом обговоріть, яка саме стратегія найбільш підходить для подолання труднощів. Дитина може вибрати той варіант, який здається їй найбільш зручним і ефективним. Перевірка результату: Після виконання обраної стратегії дитина перевіряє, чи вдалося їй подолати труднощі. Важливо підкреслити позитивні аспекти та зробити висновки для майбутніх випадків.

Ці вправи допоможуть молодшим школярам розвивати навички самостійності та відповідальності, що є важливими для їх успішного адаптування у суспільстві та навчання в школі.

Перерва (10 хв)

Частина 3: Практичні вправи та сценарії

Рольові ігри (20 хв).

Використання рольових ігор для моделювання ситуацій для батьків на тренінгу може бути дуже корисним для демонстрації та вправи навичок розвитку самостійності у дітей молодшого шкільного віку. Ось декілька ідей для таких ігор:

- **Покупки в магазині:** Розділіть учасників на пари або малі групи. Одна особа грає роль батька або матері, а інша - роль дитини. Задайте завдання батькам виконати список покупок у магазині, а дітям - допомогти з вибором продуктів та прийняттям рішень. Після цього обговоріть, як кожна дитина проявила самостійність у процесі.

• **Підготовка сніданку:** Дайте кожному учаснику роль батька або матері, або дитини. Попросіть батьків намагатися дати дітям певне завдання щодо приготування сніданку - наприклад, зробити сендвічі. Діти мають виконати це завдання, покладаючись на свою власну самостійність.

• **Організація робочого місця:** Попросіть учасників уявити, що вони повертаються додому з роботи або школи. Задайте їм завдання організувати своє робоче місце або стіл для навчання самостійно. Після цього обговоріть, як вони прийняли рішення та дії, щоб зробити своє середовище ефективним та організованим.

• **Планування дозвілля:** Попросіть учасників придумати розклад для вихідних або канікул, включаючи час для розваг, відпочинку та виконання обов'язків. Обговоріть, як кожна дитина може використовувати свій час самостійно та ефективно, а також як батьки можуть підтримати їх у цьому.

Ці рольові ігри не лише допоможуть батькам краще розуміти, як діти можуть проявляти самостійність, але й нададуть їм конкретні ідеї та приклади того, як підтримувати розвиток цієї важливої навички вдома

Вправи на розвиток вмінь приймати рішення (20 хв).

Ось кілька практичних вправ, які можна використовувати для навчання дітей молодшого шкільного віку аналізувати ситуації та приймати власні рішення:

• **Ситуаційні картки:** Підготуйте картки з різними ситуаціями, з якими дитина може стикнутися в повсякденному житті. Наприклад, "Ви забули додому зошит для домашнього завдання" або "У вас є можливість грати в двох іграх, але тільки час для однієї". Попросіть дитину розглянути кожну ситуацію та обґрунтувати свої рішення про те, як вона би діяла у цій ситуації.

• **Гра "Розкажи свою історію":** Попросіть дітей розповісти історію, де вони знаходяться перед важливим вибором або ситуацією. Наприклад, "Ти пішов на подвір'я, і твої друзі пропонують зіграти у гру, яку ти не любиш. Що ти робиш?". Після того, як дитина розповість свою історію, спільно обговоріть, як вона прийняла рішення та чому.

• **Креативне планування:** Дайте дітям можливість створити свої власні ігри або сценарії для рольових ігор, де вони можуть випробувати різні ситуації та розробляти власні рішення. Наприклад, "Створення власного ресторану", де діти можуть вибирати меню, розраховувати ціни та вирішувати проблеми, які виникають під час обслуговування клієнтів.

Частина 4: Обговорення та обмін досвідом

• Дискусія та обмін досвідом (25 хв).

• Групова дискусія про враження від тренінгу та обмін корисними порадами між батьками дуже корисною для обміну досвідом. Коли ви обговорюєте кінцевий результат тренінгу, деякі питання, які можуть бути завершальними, включають:

1. Які питання або турботи залишаються вас після закінчення тренінгу?
2. Чи є які-небудь конкретні аспекти, які вам хотілося б додатково дослідити або удосконалити?

• Створення плану дій (15 хв).

Визначення конкретних кроків, які батьки планують вжити для підтримки та розвитку самостійності у своїх дітей, наприклад маючи саисок контрольних запитань на майбутнє:

Покращення навичок самостійності:

1. Які конкретні зміни ви помітили в поведінці та навичках вашої дитини після участі в тренінгу?
2. Чи змінилося їхнє ставлення до виконання домашніх завдань, вибору занять в позаурочний час тощо?

Способи підтримки дитини в розвитку самостійності:

1. Які методи виявилися найбільш ефективними для сприяння розвитку самостійності у вашої дитини?
2. Чи були випробувані які-небудь конкретні стратегії або підходи, які ви хотіли б порадити іншим батькам?

Розвиток відповідальності:

1. Як ваша дитина реагувала на нові обов'язки та відповідальності, які вона отримала під час тренінгу?
2. Чи вдалося їй керувати своїм часом та завданнями ефективно?

Спілкування з вчителями та школою:

1. Які зміни відбулися в спілкуванні вашої дитини з вчителями та іншими працівниками школи після тренінгу?
2. Чи помітили ви поліпшення в сприйнятті і виконанні інструкцій від шкільного персоналу?

Поділ досвіду та порад між батьками може бути надзвичайно корисним і допоможе створити сприятливу атмосферу для взаємної підтримки та зростання. Надзвичайно важливо враховувати, що кожна дитина унікальна, тому те, що працює для однієї, може не підійти для іншої. Шлях до самостійності для кожної дитини може бути різним, тому обмін досвідом та порадами може допомогти батькам знайти оптимальний шлях для своєї родини. Заохочую всіх брати участь в цій дискусії відкрито і сприймати її як можливість навчатися один від одного та підтримувати один одного на цьому захоплюючому шляху виховання дітей.

3.2. Рекомендації батькам та вчителям щодо виховання самостійності молодших школярів у сім'ї.

Одним із умінь, яким треба навчити дитину, є самоорганізація – усвідомлена та раціональна організація своєї діяльності. Це вміння дитини без зовнішнього контролю, допомоги і стимуляції з боку дорослого організувати свою діяльність і досягати поставлених цілей. Розвиток самоорганізації пов'язаний із формуванням у дитини в молодшому віці важливого психічного новоутворення – довільності психічних процесів. На цьому етапі дитина набуває змогу: сприймати та розуміти завдання; планувати свою діяльність; здійснювати самоконтроль діяльності та самооцінку.

Одним із завдань сучасного реформування системи освіти є створення необхідних умов для розвитку в учнів навичок самообслуговування, стимулювання їх самореалізації, творчого самовдосконалення, професійного самовизначення, тобто розвитку самостійності як інтегральної властивості особистості. Самостійність молодшого школяра – умова успішного розвитку його особистості, основа активності в пізнавальній діяльності та інших сферах життя. Психологи розуміють самостійність як волюву властивість особистості, здатність систематизувати, планувати, регулювати та активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва та практичної допомоги ззовні. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить як про актуальність проблеми самостійності для педагогічної практики та інтерес до її дослідження з боку вчених, так і про недостатню теоретичну та експериментальну розробленість питання у психології.

Зважаючи на вікові особливості молодших школярів, рекомендації для батьків і вчителів щодо розвитку навичок самостійності можуть бути специфічні. Ось детальні рекомендації для кожної групи:

Для батьків молодших школярів виховання самостійності є ключовим завданням, оскільки це розвиває у дитині вміння приймати власні рішення, брати на себе відповідальність за свої дії та формувати особистість.

Створення комфортної обстановки для розвитку самостійності у молодших школярів передбачає не лише встановлення правил, а й створення певних умов, що сприяють цьому процесу. Ось деякі конкретні поради щодо організації домашнього середовища для розвитку самостійності дитини:

1. Ясні і зрозумілі правила, визначте прості та зрозумілі правила щодо домашніх обов'язків та виконання домашніх завдань. Наприклад, домовтеся, що після прийому їжі дитина має прибирати свій посуд, складати іграшки після гри та т.д.

2. Організоване просторове планування, створіть спеціальний куточок для виконання домашніх завдань та самостійних занять. Забезпечте доступність необхідних матеріалів, таких як олівці, фарби, папір тощо.

3. Дозвіл на помилки, дайте дитині зрозуміти, що помилки є частиною навчання та розвитку, і вони можуть вчити нас цінним урокам. Наприклад, якщо дитина не впоралася з якимось завданням, допоможіть їй зрозуміти, де саме вона помилилася та як можна це виправити в майбутньому.

4. Стимулювання ініціативи, заохочуйте дитину до самостійних дій та ініціативи. Наприклад, учень може мати можливість вибрати тему для проекту в рамках навчання або вибрати додаткову діяльність під час вільного часу, таку як читання книги чи вивчення нового виду спорту. Це дозволяє дитині відчувати себе впевненою та самостійною, що сприяє її загальному розвитку.

5. Підтримка і похвала, завжди підтримуйте та похвалюйте дитину за її зусилля у самостійних діях. Відчуття підтримки та визнання є дуже мотивуючими для розвитку самостійності.

6. Участь у спільних справах, залучайте дитину до сімейних справ і робіть це разом. Наприклад, під час приготування їжі дитина може допомагати вам, або разом прибирати кімнату. Це дозволить їй відчути свою важливу роль у сім'ї та розвивати вміння допомагати і брати на себе відповідальність.

Пошук балансу між допомогою та незалежністю: Важливо надавати дитині допомогу, коли вона цього потребує, але також давати можливість самостійно вирішувати проблеми та завдання. Таким чином, пошук балансу між допомогою та незалежністю полягає в тому, щоб дати дитині достатньо підтримки та підказок, щоб вона могла відчути себе впевнено у виконанні завдань, але при цьому не перебільшувати з контролем, щоб не пригнічувати її самостійність та ініціативу. Це дозволяє дитині почувати себе здатною до вирішення проблем і формувати внутрішню мотивацію до навчання і досягнень. Коли дитина відчуває підтримку з боку дорослих, вона стає більш впевненою в своїх можливостях і більш сміливо вибирає шляхи самостійного дії. При цьому важливо пам'ятати, що похвала має бути спрямована не тільки на результат, але й на зусилля та процес саморозвитку, що сприяє стимулюванню внутрішньої мотивації та почуття задоволення від самореалізації.

Виховання самостійності в молодших школярів потребує терпіння та систематичної роботи є важливою складовою процесу навчання. Рекомендації для вчителів з цього питання:

1. Створення сприятливого середовища навчання: Забезпечте в класі комфортну та стимулюючу атмосферу, де діти відчують себе впевнено та заохочені до самостійних дій. Приклад: Учитель створює в класі "куток творчості", де діти можуть вибирати різноманітні завдання або проекти для самостійної роботи. Вони мають можливість обирати тему, методи виконання та представлення результатів. Учитель підтримує їхні ідеї та стимулює до самостійного дослідження та творчості, надаючи необхідну допомогу та поради під час роботи.

2. Стимулювання самостійності через завдання: Дайте учням завдання, які потребують від них самостійного розв'язання. Наприклад, проектна робота, дослідницькі завдання або творчі проекти допоможуть розвивати у них навички самостійності та креативного мислення. В учнів початкових класів активно удосконалюються навички усного мовлення. Розширюється словниковий запас внаслідок постійного спілкування з дорослими й однолітками, вони оволодівають все складнішими граматичними структурами. Важливо вчителю вчити молодших школярів роздумувати вголос, словесно відтворювати думки і виражати в словах процес та отриманий результат розв'язування задач і виконання вправ

3. Поступове підвищення складності завдань: Починайте з легших завдань і поступово підвищуйте їх складність. Це дозволить учням поступово розвивати свої навички та відчувати успіх у самостійному вирішенні завдань.

4. Надання можливостей для вибору: Дайте учням можливість обирати тему для дослідження, спосіб виконання завдання або формат представлення результатів. Це допоможе їм відчути власну відповідальність за навчання та стимулюватиме їхню самостійність.

6. Формування навичок розв'язання проблем: Навчіть учнів ефективно вирішувати проблеми та подолати труднощі. Навчання стратегіям пошуку

інформації, аналізу та вирішення проблем допоможе їм розвивати навички самостійності.

7. Підтримка та похвала: Підтримуйте та похвалюйте учнів за їхні зусилля та досягнення в самостійному навчанні. Відчуття підтримки та визнання допомагає їм відчувати себе впевнено та мотивує до подальших зусиль. Приклад підтримки дитини в процесі навчання здійснювати власні висновки зі своїх досвідів може виглядати так:

Учневі надається завдання в рамках природничої науки, наприклад, експеримент про різницю урожайності рослин при різних умовах вирощування. Учень вирішує провести дослідження, висаджуючи рослини у різних ґрунтах і вирощуючи їх за різних умов температури та вологості.

Під час виконання експерименту, учитель підтримує учня, стимулює його самостійність та креативність. Наприклад, коли учень виявляє, що деякі рослини не ростуть на одному зразку ґрунту, учитель запитує: "Чому ти думаєш, що це трапилось? Що може впливати на це?". Таким чином, учень змушений подумати про свої власні припущення та робити власні висновки.

Після завершення експерименту, коли учень аналізує отримані результати, учитель не критикує помилок, але сприяє учневі зрозуміти їх причини та навчає його діяти відповідно до отриманих навчальних висновків. Наприклад, учитель може сказати: "Твої спостереження дуже цікаві. Якщо ми спробуємо внести зміни у відповідь на ці висновки, ми можемо побачити, що відбудеться".

Такий підхід дозволяє учневі відчути власну важливість та розвивати вміння самостійного мислення та вирішення проблем.

8. Розвиток рефлексії: Заохочуйте учнів до саморефлексії, аби вони могли аналізувати свої дії та результати, визначати свої сильні та слабкі сторони, та розвивати стратегії для подальшого вдосконалення. Молодшим школярам властива потреба в русі, вона залишається такою сильною, як і в дошкільників. Часто вона заважає їм зосередитись на занятті. Стримуючи себе на уроці, вони нерідко проявляють особливу рухливість на перерві, що

втомлює молодших школярів і знижує працездатність на наступному занятті. Доцільним вчителям застосовувати фізкультхвилинок на уроках, розминка пальчиків та тіла, ігрові форми навчання в колі з м'ячем або тематичні рольові ігри . Влаштувати раз на місяць рефлексійні походи до лісу екскурсії, замість уроків.

Навчання навички самостійності в молодших школярів - це процес, який вимагає часу, терпіння та систематичної роботи як з боку батьків, так і вчителів. Однак ця інвестиція є надзвичайно важливою, оскільки вона покладає основи для успішного майбутнього дитини. Компетентність та впевненість у собі - це ключові якості, які допоможуть дитині в подальшому навчанні, роботі та соціальному житті. Самостійність дає можливість дитині брати на себе відповідальність за свої дії, приймати рішення та розв'язувати проблеми, що є важливими навичками для будь-якого дорослого.

Тому інвестування у виховання самостійності - це не лише інвестиція у саму дитину, а й у майбутнє суспільство. Діти, які виростають зі здатністю до самостійного мислення та дій, стають активними, компетентними та продуктивними громадянами, які здатні до внесення позитивного внеску в світ.

Висновки до розділу 3

Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку самостійності дітей молодшого шкільного віку надає цінний внесок у розумінні та практичному застосуванні стратегій для підтримки самостійності дітей молодшого шкільного віку. Концепція самостійності важлива для розвитку дітей, самостійність є ключовою складовою розвитку особистості дитини, і педагогічні та психологічні підходи до її розвитку мають велике значення для подальшого успіху дитини. Самостійність молодшого школяра включає в себе здатність до самостійних дій, прийняття рішень та виконання завдань без прямого нагляду дорослих. Це важлива риса, яка сприяє розвитку дитини як особистості та підготовці її до викликів життя. Вплив на розвиток дітей

самостійності сприяє розвитку впевненості у собі, відповідальності та навичок розв'язання проблем. Молодші школярі, які розвивають цю якість, здатні краще адаптуватися до нових ситуацій, навчання та взаємодії з оточуючим світом.

Батьки та вчителі відіграють вирішальну роль у створенні сприятливого середовища для розвитку самостійності дітей. Їхнє сприяння, підтримка та настанови є важливими факторами, які впливають на здатність дітей до самостійних дій та рішень. Батьки відіграють ключову роль у розвитку самостійності у своїх дітей, створюючи умови для її розвитку та надаючи підтримку та настанови. Вони можуть допомагати дитині у формулюванні цілей, виконанні щоденних обов'язків та прийнятті рішень. Сприятливе домашнє та навчальне середовище, де діти відчувають підтримку та стимул до самостійності, є важливими факторами у їхньому розвитку. Це може включати чітко встановлені правила та очікування, позитивне підкріплення та можливості для виконання завдань самостійно. Вчителі також відіграють важливу роль у розвитку самостійності молодшого школяра шляхом створення умов для самостійної роботи, сприяння вирішенню проблем та розвитку критичного мислення.

Розуміння та застосування цих концепцій дозволяє батькам та вчителям ефективно сприяти розвитку самостійності у дітей молодшого шкільного віку, що є важливим етапом у їхньому особистісному зростанні та підготовці до майбутніх викликів.

ВИСНОВКИ

1. У сімейному середовищі дитина набуває перші уявлення про світ, вона вчиться вирішувати проблеми, спілкуватися, адаптуватися до соціальних норм та правил. Батьки та інші члени сім'ї відіграють ключову роль у сприянні розвитку самостійності дитини. Через спілкування з батьками та взаємодію з іншими членами сім'ї, дитина навчається бути самостійною. Підтримка та стимулювання з боку батьків, можливість вирішувати деякі питання самостійно, брати участь у сімейних обов'язках та приймати відповідальність за свої дії - все це сприяє розвитку самостійності в дитини. Сім'я є основним середовищем, де формується самостійність людини від самого народження. Вона створює умови для розвитку цієї важливої якості, яка є основою для подальшого успіху та адаптації в житті. У молодших школярів велике значення має те, як їхні батьки виявляють та демонструють свою самостійність. Через спостереження за батьками дитина вчиться вирішувати проблеми та діяти самостійно. Якість спілкування в сім'ї має значний вплив на розвиток самостійності дитини. Відкритість до думок та ідей дитини, можливість висловлювати свої погляди та брати участь у рішеннях сприяє формуванню її самостійності. Теоретичний аналіз показує, що сімейне виховання може впливати на самостійність дітей через такі фактори, як стиль батьківства, якість взаємин у сім'ї, встановлення правил та очікувань, способи спілкування та взаємодії між членами сім'ї. Сімейне виховання визначається не лише тим, як батьки діють зі своїми дітьми, але і як вони моделюють та сприймають власні ролі. Позитивні, підтримуючі взаємини у сім'ї сприяють розвитку самостійності та впевненості у дітей, тоді як відсутність цих аспектів або негативні взаємини можуть створювати перешкоди для їхнього розвитку. Тому важливою є активна участь батьків у формуванні позитивного сімейного середовища, яке сприяє розвитку самостійності та успішній адаптації дітей.

В сім'ях, де існує чітка структура та організація робіт, діти мають можливість навчитися самостійності через виконання своїх обов'язків та допомогу в

господарських справах. Демократичний стиль виховання, який поєднує в собі вимоги та підтримку, сприяє найбільш ефективному розвитку самостійності у молодших школярів. Вимоги стимулюють дитину до самостійних дій та прийняття відповідальності, а підтримка надає їй впевненість у власних здібностях та можливостях.

Неадекватне батьківське ставлення має шкідливий вплив на розвиток самостійності молодшого школяра. Наприклад, діти, які виростають у середовищі, де присутні негативні форми батьківського ставлення, можуть відчувати нестабільність та недостатню підтримку, що може призвести до відчуття невпевненості у власних силах. Діти, які пережили переважно критичне ставлення батьків, можуть вирости з низькою самооцінкою та відчуттям невпевненості. Вони можуть почувати, що ніколи не задовольняють очікувань батьків і ніколи не досягають успіху, що може стримувати їх від розвитку самостійності та впевненості в своїх здібностях. Також, діти, які зіткнулися з пасивним ставленням батьків, можуть відчувати відсутність підтримки та захисту, що також може пригнічувати їхню бажання розвивати власну самостійність та ініціативу. Відповідно, неадекватне батьківське ставлення може утруднити формування самостійності молодшого школяра, пригнічуючи їхні прагнення до власного розвитку та досягнень. Це підкреслює важливість створення сприятливого, підтримуючого середовища для розвитку дітей та активної участі батьків у їхньому становленні

2. Висновок емпіричних досліджень щодо самостійності молодших школярів та впливу сімейного середовища на цей процес є важливим кроком у розумінні та покращенні виховання цієї вікової групи дітей, а саме молодшого школяра. Отримані результати свідчать про різноманітні фактори, які впливають на розвиток самостійності дітей та їх емоційний стан. Виявлено, що високий рівень самостійності дітей зазвичай пов'язаний з позитивним емоційним станом, тоді як низький рівень самостійності може спричиняти тривогу чи відчуття неповноцінності. Роль сімейного середовища у формуванні самостійності дітей виявилася значною: стимулююче та підтримуюче сімейне

оточення сприяє розвитку самостійності, тоді як негативні фактори можуть пригнічувати цей процес. Порівняння результатів досліджень батьків та вчителів показало спільні та відмінні аспекти в сприйнятті та оцінці самостійності дітей. Це вказує на важливість комунікації та співпраці між батьками та вчителями у підтримці розвитку самостійності дитини. Висновок емпіричних досліджень підкреслює важливість подальшого вивчення та розвитку психологічних стратегій виховання молодших школярів, спрямованих на підтримку їхньої самостійності та емоційного благополуччя.

3. Отримані результати дослідження були використані з метою подальшого вдосконалення програм виховання і психологічної підтримки молодших школярів. Розробка тренінгової програми для батьків дітей молодшого шкільного віку, розроблені рекомендації для батьків та вчителів. Висновок емпіричних досліджень підкреслює важливість подальшого вивчення та розвитку психологічних стратегій виховання молодших школярів, спрямованих на підтримку їхньої самостійності та емоційного благополуччя. Можна зробити висновок, що сім'я впливає на розвиток самостійності дітей молодшого шкільного віку через моделювання власної поведінки, якість спілкування, організацію сімейного життя та спосіб виховання. Батьківська підтримка, створення стимулюючого середовища та надання можливостей для самостійних дій допомагають дитині розвивати необхідні навички та вміння для успішного функціонування у шкільному та позашкільному житті.

Розвиток навички самостійності у молодших школярів є ключовим аспектом їхнього виховання та навчання, оскільки вона має величезний вплив на їхнє життя і майбутнє. Самостійність є основною складовою успішного адаптування до вимог сучасного світу та сприяє формуванню компетентних, впевнених у собі та самостійних особистостей.

Вміння самостійно приймати рішення та розв'язувати проблеми є критичними у навчанні, роботі та житті загалом. Діти, які розвивають ці навички з раннього віку, набувають важливих умінь, які допоможуть їм

впоратися з викликами, з якими вони зіткнуться у майбутньому. Вони вчаться приймати рішення на основі власних обдуманих виборів, а не залежати від зовнішньої допомоги або дій. Розвиток самостійності також сприяє формуванню відповідальності. Діти навчаються брати на себе відповідальність за свої дії та вчинки, розуміючи наслідки своїх вчинків. Це навчає їх ставити цілі та працювати над їх досягненням, розвиваючи при цьому внутрішню мотивацію та самодисципліну. Крім того, самостійність сприяє розвитку творчого мислення та інноваційної думки. Діти, які навчаються діяти самостійно, починають бачити різні можливості та шляхи досягнення мети, а також стають більш гнучкими та адаптивними у вирішенні проблем. Розвиток навички самостійності у молодших школярів є важливим завданням, яке сприяє їхньому всебічному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеевко Т. Сучасне сімейне виховання : концептуалізація ідей теорії і практики : монографія Київ-Умань 2016. 437 с.
2. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. За ред. академіка С.Д. Максименка : Міленіум, 2006. 604 с.
3. Аландаренко Ю. Психологічна безпека вчителю. *Психолог*. №4. (244) 2007.
4. Баклан Г. Л. Сучасні засоби розвитку інтелектуальної сфери молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1 (57). С. 170 - 177.
5. Басюк Н.А. Розвиток почуття відповідальності в школярів Житомир : ЖПУ імені Івана Франка, 2003. 100 с.
6. Безлюдний О. Роль сім'ї в особистісному розвитку дитини URL: https://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2011/2011_1_6.pdf
7. Безлюдний О. І. Виховання дітей в американській та українській сім'ї. Умань, 2012. 358 с.
8. Берегова Н., Федорчук П. Вплив батьківської сім'ї на формування дитини як особистості. *Вісник Львівського університету*. 2020. № 6. С. 10–15.
9. Психологія особистості: тексти і методики: навч. посіб. Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського, Одеський держ. ун-т внутрішніх справ ; уклад. Л. К. Велитченко, О. М. Цільмак ; ред. Л. К. Велитченко. - Одеса. : Букаєв Вадим Вікторович, 2008. - 209 с.
10. Бех, І. Д. Виховання особистості (Кн. 1). Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ 2003. 304с.
11. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
12. Бондарчук О.І. Сім'я як осередок соціалізації дитини. *Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах*. Київ: АЛД, 1998. 95 с.
13. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г.

- Шевченка, 2015. 108 с.
14. Виноградова Т.В. Співпраця сім'ї та школи на сучасному етапі. *Виховна робота в школі*. 2014. № 2. С. 2–34.
 15. Вовчик-Блакитна, О.О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу. *Практична психологія та соціальна робота*. №4. 1–3. 84. 2006
 16. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія. Київ Каравела. 2006. 280 с.
 17. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. Київ «Академвидав», 2011. 464 с
 18. Гончаренко Н. Вплив родинного виховання на розвиток дитини. *Психолог* 2008 № 46-47. С. 13-14.
 19. Головань Г. С. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа*. 2004. № 6. С. 15- 19.
 20. Гоян І. М., Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей За ред. А.А. Палія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. 652 с.
 21. Григор'єва Т. Я. Сім'я і її вплив на формування особистості дитини URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/44Grigoreva.pdf
 22. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навч.метод. посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
 23. Денисенко А.О., Дорошенко К.О. Батьківська любов як один з ведучих чинників у процесі виховання. *Наука і освіта*. Проект професора С.М. Симоненко «Когнітивні процеси та творчість». Одеса. 2007, № 1-2.С. 7-10.
 24. Дональд Вудс Віннікотт. Дитина, сім'я і зовнішній світ. Київ: Центр учбової літератури 2020. 226 с.
 25. Долинська Л.В., З.В. Огороднійчук, О.В. Скрипченко. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
 26. Дубравська Д. М. Основи психології, навч. посібник Львів: Світ, 2001. 280 с.
 27. Дудник О. Формування відповідальної поведінки молодших школярів у оповіданнях В. Сухомлинського URL:

https://dspu.edu.ua/pedagogics/arhiv/29_ch1_2014/7.pdf

28. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
29. Дуткевич Т. В. Розвивально-корекційна психологія. Київ : Центр учбової літератури 2022. 304 с.
30. Дмитренко А.К., Мармазинська П.Є., Тарновська О.С. Психологія сімейного виховання. Обласний центр соціальних служб для молоді. Чернівці : Прут, 2001. 208 с.
31. Дятленко Н. Самоповага дітей: посібник для вихователів, психологів, батьків. *Шкільний світ*, 2007. 118 с.
32. Заброцький М. М. Основи вікової психології Тернопіль : Навчальна книга - Богдан 2002. 112 с.
33. Зарицька В. В. Вікові передумови розвитку емоційного інтелекту особистості (дошкільний і шкільний періоди). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2019. Вип. 38. С. 35-53.
34. Зигмунд Фрейд, Вступ до психоаналізу. Freud S. Studienausgabe, Band 1 Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse und Neue Folge Sigmund Freud. Frankfurt am Main : S. FISCHER Verlag GmbH, 1989, пер. з нім. П. Тарашука Харків , 2015 480 с.
35. Ігнатова О. Виховання самостійності у молодших школярів. *Учитель*. 2000. № 4–6. С. 20.
36. Симоненко, С. М., Лебединський Е. Б., Творчий потенціал особистості школяра: досвід дослідження та розвиток в умовах дитячого рекреаційного закладу "Молода Гвардія". *Наука і освіта* : науково-практичний журнал. Одеса 2016. № 9 С. 140-147.
37. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Київ: «Центр учбової літератури» 2012. 376 с.
38. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. Київ : КМПУ ім. Б.Грінченка, 2003. 272 с.

39. Кравець В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. Київ : Видавн. Центр «Академія», 2001. 244 с.
40. Кравчук Л. В. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів. *Сучасна школа України*. 2012.№2. С. 24-28
41. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. Київ 2017. 192 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712483/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%92.%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
42. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. – Суми : Університетська книга, 2020. – 304 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0051509.pdf>
43. Найда Р. Методичні поради щодо роботи з батьками : навч.-метод. інструментарій .Рівне: РОІППО, 2012. 20 с.
44. Омельченко Я.М., Кісарчук З.Г. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. Київ: Шк. світ, 2008. – 112 с.
45. Радчук Г. К., Тіунова О. В. Сімейне виховання, освітній тренінг для батьків. Навчально-методичний посібник. Тернопіль: навчальна книга Богдан, 2007. 121 с.
46. Рудакова Д. І. Дидактична гра – дієвий засіб активізації пізнавальної активності учнів *Початкове навчання і виховання*. 2005. №16-18. С. 7-14.
47. Садовська Х. С., Сингаївська І. В. Вплив батьківської прихильності на розвиток самостійності дошкільника. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнародної конференції (Київ, 07 грудня 2022 р.). К.: Університет "КРОК", 2022. С. 315-318.

48. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч. Київ: Веселка, 1998. – 214 с. 4
49. Сингаївська І. В., Осауленко Н. В. Особливості комунікативних проблем в шлюбних партнерських стосунках переселенців під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2023. № 3 (71). С. 125–134.
50. Сингаївська І. В., Іванова О. В. Коучинговий підхід як інструмент для встановлення довірливих стосунків між батьками і підлітками. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2023. № 2 (70). С. 166–172.
51. Сингаївська І. В. Психологічні особливості прогнозування моральної поведінки в молодшому шкільному віці [Текст] : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / І.В. Сингаївська; АПН України, Ін-т психології. К., 1993. 149 с.
52. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Харківська державна академія культури. Харків, 2016. 258 с.
53. Терещка Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім “Слово”, 2013. 608 с.
54. Туріщева Л. В. Настільна книга шкільного психолога: Навчально-методичний посібник для вчителя. Харків: Видавнича група «Основа» 2008. 256 с.
55. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2017. – 160 с.
56. Томашевська С. О. Стили сімейного виховання URL: https://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Pedagogica/3_133061.doc.htm.
57. Максимович О. М. Особливості виховання дітей із розлучених сімей : Навчально-методичний посібник. Держ. центр соц. служб для молоді М-ва України у справах сім'ї, дітей та молоді, Ін-т пробл. виховання АПН України. - К. : ДЦССМ, 2004. - 140 с.

58. Ковальчук Л. Вплив структурної неповноти сім'ї на розвиток і поведінку особи Костів, *Родинні взаємини і проблеми виховання дітей*. Івано-Франківськ, 1995. С. 11–14.
59. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами : Методичний посібник. – 2-ге видання Київ: Літера ЛТД 2008. 416 с.
60. Папір О. О. Труднощі внутрішньосімейних стосунків один із факторів девіантної поведінки дітей. Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика. Київ : Миленіум, 2002. С. 267–272.
61. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молодшої сім'ї. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 235 с.
62. Нікітіна О. І. Вплив типу сім'ї на розвиток акцентуації характеру в дитини. Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика. Київ: Миленіум, 2002. С. 256-262
63. Яблонська Т. М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин.: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, , 2013. 444 с.
64. Rogers Carl On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 1961. p. 420.
65. Piaget, J. The Language and Thought of the Child. London: Routledge. (1959) (2002). 296 p.
66. Baumrind, D. Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1, Pt.2), 1971. 1–103. <https://doi.org/10.1037/h0030372>
67. Baumrind, D. (1989). Rearing Competent Children. In W. Damon (Ed.), *Child Development Today and Tomorrow* (pp. 349-378). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
68. Eric Homburger Erickson. *Identity and the Life Cycle*. New York: NORTON & COMPANY o INC, 2007. 192 p.

Всього джерел – 68

Джерел за останні десять років – 23

Джерел зарубіжних авторів за останні десять років – 0

Джерел українських авторів за останні десять років – 19 (1, 4, 8, 14, 15, 21, 23, 30, 34, 37, 42, 43, 44, 48, 50, 53, 54, 56, 62)

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест-опитувальник батьківського ставлення Варги-Століна

Тест-опитувальник батьківського ставлення представляє собою психо-діагностичний інструмент, орієнтований на виявлення батьківського ставлення до дітей. Батьківське ставлення приймається як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, особливостей по вихованню і розумінню характеру і особистості дитини, його вчинків.

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину в стороні від реальних життєвих проблем, якщо вони його травмують.
6. Я відчуваю до дитини почуття розташування.
7. Хороші батьки захищають дитину від труднощів життя.
8. Моя дитина часто неприємний мені.
9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли знущальне ставлення до дитини приносить йому велику користь.
11. Я відчуваю досаду відношенню до своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не доб'ється у житті.
13. Мені здається, що потішаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто робить такі вчинки, які крім презирства, нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина трошки незрілий.
16. Моя дитина поводить себе погано спеціально, щоб дошкулити мені.
17. Моя дитина вбирає в себе все погане як «губка».
18. Моя дитина важко навчити хорошим манерам при всьому старанні.
19. Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з нього виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас.
21. Я беру участь у своїй дитині.
22. До моєї дитині «липне» все погане.
23. Моя дитина не досягне успіху в житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не такий розумний і здібний, як мені б хотілося.
25. Я шкодую своєї дитини.
26. Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, вони здаються мені дорослішим і з поведінці, і з судженням.
27. Я з задоволенням проводжу з дитиною все зграї вільний час.
28. Я часто шкодую про те, що моя дитина росте і дорослішає, і з ніжністю згадую його маленьким.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.

30. Я мрію про те, щоб моя дитина досяг всього того, що мені не вдалося в житті.
31. Батьки повинні пристосовуватися до дитини, а не лише вимагати цього від нього.
32. Я намагаюся виконувати всі прохання моєї дитини.
33. При прийнятті сімейних рішень слід враховувати думку дитини.
34. Я дуже цікавлюся життям своєї дитини.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що він по-своєму правий.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на дитиною.
38. Я відчуваю до дитини дружні почуття.
39. Основна причина капризів моєї дитини-егоїзм, упертість і лінощі.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина не здатна ні на що хороше.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести з себе кого завгодно.
45. Я розумію засмучення своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини-суцільна нервування.
48. Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Іноді мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєму дитині більше всього недоліків, ніж переваг.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не в змозі що-небудь зробити самостійно, а якщо й зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте не пристосованим до життя.
56. Моя дитина подобається мені таким, яким він є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.
58. Нерідко я захоплююся своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я невисокої думки про здібності моєї дитини і не приховую цього від нього.
61. дуже бажано, щоб дитина дружив з тими дітьми, які подобаються його батькам.

Ключі до опитувальником

1. Прийняття –відторгнення: 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 24, 26, 27, 29, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 60.
2. Образ соціальної бажаності поведінки: 6, 9, 21, 25, 31, 34, 35, 36. 3.
- Симбіоз: 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58. 4.
- Авторитарна гіперсоціалізація: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. «Маленький невдаха»: 9, 11, 13, 17, 22, 28, 54, 61

Графічна методика «Кактус» (М.А.Панфілова)

Мета: методика призначена для дослідження емоційно-особистісної сфери дітей дошкільного, молодшого шкільного віку і підлітків.

Процедура проведення. При проведенні діагностики випробуваному видається аркуш паперу форматом А4 і простий олівець (дошкільникам – кольорові олівці).

Інструкція: «На аркуші паперу намалюй кактус - таким, яким ти його собі уявляєш». Питання і додаткові пояснення не допускаються.

Після завершення малюнка дитині в якості доповнення можна задати питання, відповіді які допоможуть уточнити інтерпретацію:

1. Цей кактус домашній або дикий?
2. Цей кактус сильно колеться? Його можна помацати?
3. Кактусу подобатися, коли за ним доглядають, поливають, удобрюють?
4. Кактус росте один або з якоюсь рослиною по сусідству? Якщо зростає з сусідом, то, яке це рослина?
5. Які у кактуса є сусіди?
6. Коли кактус підросте, то, як він зміниться (голки, обсяг, відростки)?

Протокол проведення та аналіз тесту «Кактус»

П.І. дитини _____,

вік _____

Клас _____ дата проведення _____

Коротка обробка графічної інформації	Висновок
1. Просторове положення, розмір малюнка	
малюнок в центрі	нормальний рівень самооцінки, відсутність незадоволеності своїм становищем і якихось особливих вимог
великий малюнок (чим більше - тим більше виражено)	егоцентризм, прагнення до лідерства, наполягання на своїй думці як єдино вірної
маленький малюнок, розташований внизу листа (чим нижче - тим менш виражено)	невпевненість в собі, залежність
малюнок розташований вгорі (чим сильніше - тим більше виражено)	високий рівень самооцінки
зрушення вліво (чим сильніше - тим більше виражено)	інтровертивність
зрушення вправо (чим сильніше - тим більше виражено)	екстравертивність

2. Характеристики ліній і сили натиску на олівець	
сильний натиск на олівець, уривчастість ліній, використання внутрішнього штрихування (чим більше - тим сильніше виражено)	схильність до імпульсивності, тривожності, пригніченості настрою
форма кактуса проста	немає яскраво виражених відхилень в ту чи іншу сторону
форма кактуса хитромудра, кумедна і вітїювата (чим більше - тим сильніше виражено)	демонстративність і наіграність характеру
розташування зигзагів по контуру або всередині кактуса	скритність, обережність, замкнутість, нетовариськість, ухильність, обережність
використання темних кольорів у варіанті з кольоровими олівцями	тривожність
зображення «радісних» кактусів, використання яскравих кольорів у варіанті з кольоровими олівцями	оптимізм
наявність м'яких ліній і форм	жіночність, м'якість
тонкі лінії, певна «легкість» натиску, вільність ліній в малюнку, присутність елементів, які надають кактусу привабливість	поступливий, м'який характер особистості, почуття гумору, позитивний настрій, відкритість
3. Характеристика «образу кактуса» (дикий, домашній, жіночний і т.д.)	
зображення дикорослого, пустельного, і окультуреного кактуса	відсутність прагнення до домашнього захисту, почуття самотності усвідомлено вбраної або вимушеної
наявність квіткового горщика на малюнку, зображення домашнього кактуса	прагнення до домашньої захисту, домашнього затишку, почуття сімейної спільності
кактус «росте» на малюнку «з нізвідки», тобто відсутня навіть найменша основа	в реальності немає опори у вигляді домашнього затишку, має проблеми з близькими людьми і підсвідомо відчуває неприйняття, відторгнення, брак домашньої захищеності
наявність на малюнку інших кактусів або квітів	екстравертивність
на малюнку зображений тільки один кактус	інтровертивність
4. Характеристика манери малювання (промальовані, схематичні тощо)	
уривчасті лінії, сильний натиск	імпульсивність
наявність прикрас, квітів	жіночність, м'якість

наявність виступаючих відростків в кактусі, химерність форм	демонстративність, відкритість
5. Характеристика голок (розмір, розташування, кількість)	
наявність голок, особливо їх велика кількість. Сильно стирчать, довгі, близько розташовані один до одного (чим сильніше і більше - тим більше виражено)	високий ступінь агресивності, ворожості
Помірна кількість і довжина голок певного роду	захист від навколишнього середовища, необхідна для збереження цілості особистості
6. Наявність «діток» на кактусі	
«дітки» на кактусі (найчастіше «дітки» зустрічаються на «одомашнених» кактуси)	сімейні стосунки емоційно-сприятливі, прагнення до створення сім'ї

Методика “ Малюнок сім’ї”

Інструкція: “Намалюй, будь ласка, свою сім’ю”. Не слід давати які-небудь вказівки чи уточнення. На запитання, які може поставити дитина, типу “Кого треба малювати, а кого не треба?”, “Треба намалювати всіх?”, “А дідуся малювати треба?” і т.д., відповідати слід ухильно, наприклад: “Малюй так, як тобі хочеться”.

Процедура

Дитині дають простий олівець середньої м’якості, гумку і стандартний чистий аркуш паперу формату А4. Використання будь-яких додаткових інструментів виключається.

Поки дитина малює, психолог повинен ненав’язливо проводити спостереження, відзначаючи такі моменти, як:

- порядок заповнення вільного простору.
- порядок появи персонажів малюнка.
- час початку і закінчення роботи.
- виникнення труднощів при зображенні того чи іншого персонажа або елементів малюнку (надмірна зосередженість, паузи, помітна повільність, користування гумкою і т.д.). час, витрачений на виконання окремих персонажів.
- емоційний настрій дитини під час зображення того чи іншого персонажа.
- спонтанні коментарі дитини.

Після виконання завдання слід отримати максимум додаткової інформації, організувавши коротку бесіду за допомогою запитань.

1. Скажи, хто тут намальований?
2. Де вони знаходяться?
3. Що вони роблять?
4. Хто в сім’ї найбільш хороший і чому?
5. Їм весело чи нудно? Чому?
6. Хто з намальованих людей найщасливіший? Чому?
7. Хто з них найбільш нещасний? Чому?
8. Як у цій сім’ї карають дітей за погану поведінку?
9. Кого одного залишать вдома, коли поїдуть на прогулянку?
10. Чому дитина не намалював кого-небудь з членів сім’ї (якщо так сталося)?

При опитуванні психолог повинен з’ясувати сенс намальованого дитиною почуття – почуття до окремих членів родини.

Якщо інформації недостатньо можна розширити бесіду і задати дитині вирішити 6 ситуацій: 3 з них мають виявити негативні почуття до членів сім’ї, 3 – позитивні.

1. Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав з собою?

2. Уяви, що вся твоя родина йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?

3. Ти будуєш з конструктора будинок (вирізаєш паперову сукню для ляльки), і в тебе не виходить. Кого ти покличеш на допомогу?

4. Ти маєш квитків (на один менше, ніж членів сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?

5. Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там жити?

6. Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся сім'я сіла грати, але вас однією людиною більше, ніж треба. Хто не буде грати?

Інтерпретація малюнку

- Розміщення на сторінці: Якщо малюнок сім'ї розміщений по центру аркуша паперу і не має явно виділеної зони, це може свідчити про високий рівень самостійності. У цьому випадку дитина може мати впевненість у своїх здібностях і відчувати себе впевнено в своїх діях.
- Розмір та деталі малюнка: Якщо малюнок сім'ї має великі розміри та деталізацію, це може вказувати на бажання контролювати своє середовище і самостійно вирішувати питання.
- Наявність дітей та батьків: Якщо малюнок включає дітей, які розташовані віддалено від батьків або інших дорослих членів сім'ї, це може вказувати на прагнення до самостійності та незалежності.
- Відсутність дорослих членів сім'ї: Якщо малюнок має дітей, але не має батьків або інших дорослих членів сім'ї, це може свідчити про високий рівень самостійності та автономії.
- Емоційний вираз на обличчі дітей: Якщо діти на малюнку зображені як радісні, усміхнені та впевнені, це може вказувати на їхню впевненість у собі та самостійність.
- Особливості малюнка будинку або середовища: Якщо дитина зображає своїх членів сім'ї у контексті дому або іншого середовища, і це відображається як добре організоване та функціональне середовище, це може свідчити про її вміння самостійно функціонувати та приймати рішення.

Зважаючи на ці критерії, аналіз малюнка сім'ї може дати вам уявлення про рівень самостійності молодшого школяра та його здатність до самостійності у різних аспектах життя.

Таблиця 2.1

Результати тестування за опитувальником батьківського ставлення»

А. Я. Варги та В. В. Століна, сирий бал та відсотки.

Сім'я	Прийняття-відтворення (бал)	Прийняття-відтворення (%)	Кооперація (бал)	Кооперація (%)	Симбіоз (бал)	Симбіоз (%)	Авторитарна гіперсоціалізація (бал)	Авторитарна гіперсоціалізація (%)	Маленький невдаха (бал)	Маленький невдаха (%)
1	9	36%	7	28%	4	16%	4	16%	1	4%

2	10	31.25%	8	25%	7	21.88%	5	15.63%	2	6.25%
3	20	50%	5	12.5%	5	12.5%	6	15%	4	10%
4	11	34.38%	8	25%	6	18.75%	5	15.63%	2	6.25%
5	7	28%	7	28%	3	12%	5	20%	3	12%
6	9	30%	6	20%	6	20%	5	16.67%	4	13.33%
7	14	41.18%	6	17.65%	7	20.59%	5	14.71%	2	5.88%
8	8	30.77%	5	19.23%	6	23.08%	6	23.08%	1	3.85%
9	9	28.13%	8	25%	7	21.88%	6	18.75%	2	6.25%
10	13	38.24%	7	20.59%	7	20.59%	3	8.82%	4	11.76%
11	11	35.48%	6	19.35%	6	19.35%	5	16.13%	3	9.68%
12	18	50%	5	13.89%	5	13.89%	6	16.67%	2	5.56%
13	10	31.25%	7	21.88%	7	21.88%	4	12.5%	4	12.5%
14	9	36%	5	20%	6	24%	6	24%	1	4%
15	9	34.62%	5	19.23%	6	23.08%	6	23.08%	1	3.85%
16	8	28.57%	5	17.86%	6	21.43%	6	21.43%	3	10.71%
17	11	36.67%	7	23.33%	4	13.33%	6	20%	2	6.67%
18	13	37.14%	7	20%	5	14.29%	5	14.29%	5	14.29%
19	9	36%	6	24%	6	24%	3	12%	1	4%
20	16	48.48%	4	12.12%	6	18.18%	4	12.12%	3	9.09%
21	14	45.16%	6	19.35%	5	16.13%	6	19.35%	4	12.9%
22	9	31.03%	7	24.14%	6	20.69%	5	17.24%	2	6.9%
23	11	37.93%	8	27.59%	7	24.14%	3	10.34%	3	10.34%
24	12	38.71%	6	19.35%	7	22.58%	4	12.9%	2	6.45%
25	8	34.78%	5	21.74%	3	13.04%	6	26.09%	1	4.35%
26	12	36.36%	7	21.21%	5	15.15%	5	15.15%	4	12.12%
27	10	31.25%	6	18.75%	6	18.75%	5	15.63%	5	15.63%
28	13	41.94%	6	19.35%	6	19.35%	4	12.9%	2	6.45%
29	9	30%	8	26.67%	4	13.33%	6	20%	3	10%
30	11	36.67%	5	16.67%	3	10%	6	20%	1	3.33%

Анкета для батьків: Прояв самостійності дітей молодшого шкільного віку у родині

Вік дитини: _____

1. Чи здатний ваша дитина самостійно виконувати домашні завдання?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
2. Чи може ваша дитина самостійно вирішувати конфлікти зі своїми однолітками?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
3. Чи бере ваша дитина ініціативу в організації своїх розважальних або навчальних занять?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
4. Чи може ваша дитина самостійно приймати рішення щодо своїх щоденних справ?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
5. Чи може ваша дитина дбати про свою особисту гігієну без нагадування?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
6. Чи може ваша дитина самостійно здійснювати покупки у магазині (наприклад, купувати хліб або молоко)?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
7. Чи може ваша дитина самостійно робити прості домашні обов'язки (наприклад, прибирати свою кімнату чи збирати свої іграшки)?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
8. Чи може ваша дитина самостійно вибирати одяг на кожен день?
 - Так
 - Ні
 - Час від часу
9. Чи може ваша дитина самостійно організовувати свій розклад дня?
 - Так
 - Ні

- Час від часу
 - 10. Чи може ваша дитина самостійно вибирати та пакувати свої речі для школи або інших занять?
- Так
- Ні
- Час від часу
 - 11. Чи може ваша дитина самостійно виконувати прості ремонтні роботи (наприклад, ремонтувати іграшки чи дрібний ремонт одягу)?
- Так
- Ні
- Час від часу
 - 12. Чи може ваша дитина самостійно орієнтуватися у місцевості (наприклад, дістатися до дому зі школи чи знаходити потрібні магазини)?
- Так
- Ні
- Час від часу

Інтерпретація результатів:

Так: +3 бали

Ні: +0 балів

Час від часу: +1 бал

0-10 балів: Низька. Дитина може мати важкості у виконанні більшості завдань без нагадування або допомоги дорослих. Можливо, потрібно звернутися до розвитку навичок самостійності та підтримки дитини в її зусиллях..

11-21 балів: Помірна. Дитина проявляє середній рівень самостійності, вона може виконувати деякі завдання без нагадування, але може потребувати допомоги в інших ситуаціях. Можливо, варто підтримати її у розвитку самостійності і виховувати незалежність.

22-36 бал: Дитина демонструє високий рівень самостійності, вона здатна виконувати більшість завдань без допомоги або нагадування дорослих. Це може свідчити про успішний розвиток навичок самостійності та незалежності.

Дякуємо за заповнення анкети. Ці відповіді допоможуть нам краще зрозуміти рівень самостійності вашої дитини та виявити можливі шляхи.

Таблиця 1.5

Результати тестування за анкетною для батьків: Прояв самостійності дітей молодшого шкільного віку у родині загальний підрахований сирий бал

Сім'я №	Загальний бал
1	11 (середній)
2	14 (середній)
3	14 (середній)
4	14 (середній)
5	15 (середній)

6	11 (середній)
7	12 (середній)
8	15 (середній)
9	25 (високий)
10	27 (високий)
11	11 (середній)
12	20 (високий)
13	9 (низький)
14	12 (середній)
15	17 (середній)
16	15 (середній)
17	16 (середній)
18	15 (середній)
19	8 (низький)
20	14 (середній)
21	18 (середній)
22	12 (середній)
23	13 (середній)
24	15 (середній)
25	26 (високий)
26	30 (високий)
27	15 (середній)
28	17 (високий)
29	11 (середній)
30	14 (середній)

Отже, ми маємо наступні відсоткові співвідношення з загального сирого балу:

Середній рівень самостійності: 66.67%

Високий рівень самостійності: 23.33%

Низький рівень самостійності: 10%

Анкета для вчителів “Прояв самостійності молодшого школяра у процесі навчання”

- **Підготовка до уроку:**
 1. Чи може учень самостійно підготувати необхідні матеріали для уроку (підручники, зошити, приладдя тощо)?
 - Завжди
 - Часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Ніколи
- **Робота на уроці:**
 2. Чи може учень самостійно розпочати виконання завдання чи роботи на уроці без додаткової допомоги вчителя?
 - Так, завжди
 - Більшість випадків
 - Тільки іноді
 - Майже ніколи
 - Ніколи
- **Вирішення завдань:**
 3. Чи може учень самостійно розв'язати проблеми, які виникають під час виконання завдань чи робіт на уроці?
 - Дуже часто
 - Часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Ніколи
- **Виконання домашнього завдання:**
 4. Чи може учень самостійно виконувати домашнє завдання без додаткової допомоги батьків чи опікунів?
 - Завжди
 - Часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Ніколи
- **Самооцінка та розвиток:**
 5. Як часто учень виявляє бажання вдосконалити свої знання та навички, виходячи за рамки навчальної програми?
 - Дуже часто
 - Часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Ніколи
- **Керівництво власним навчанням:**

- Як учень реагує на можливості для самостійного навчання, такі як додаткова література, онлайн-ресурси або самоосвітні проекти?
 - Активно користується
 - Іноді користується
 - Рідко користується
 - Ніколи не користується
- **Сприйняття власної відповідальності:**
- 6. Як учень ставиться до своїх обов'язків та відповідальності за власне навчання та вчасне виконання завдань?
 - Дуже відповідальний
 - Відповідальний
 - Іноді відповідальний
 - Не дуже відповідальний
 - Невідповідальний
- **Здатність до самоконтролю:**
- 7. Як учень виявляє свою здатність контролювати свої емоції та дії під час навчальної діяльності?
 - Дуже добре
 - Добре
 - Помірно
 - Погано
 - Зовсім не виявляє

Обробка даних. Інтенсивність прояву самостійності визначається отриманою сумою балів:

- **Підготовка до уроку:**
 - Завжди: 5 балів
 - Часто: 4 бали
 - Іноді: 3 бали
 - Рідко: 2 бали
 - Ніколи: 1 бал
- **Робота на уроці:**
 - Так, завжди: 5 балів
 - Більшість випадків: 4 бали
 - Тільки іноді: 3 бали
 - Майже ніколи: 2 бали
 - Ніколи: 1 бал
- **Вирішення завдань:**
 - Дуже часто: 5 балів
 - Часто: 4 бали
 - Іноді: 3 бали
 - Рідко: 2 бали
 - Ніколи: 1 бал
- **Взаємодія з однокласниками:**
 - Часто бере ініціативу: 5 балів

- Іноді бере ініціативу: 4 бали
- Рідко бере ініціативу: 3 бали
- Ніколи не бере ініціативу: 2 бали
- Ніколи не відповів: 1 бал
- **Самооцінка та розвиток:**
 - Дуже часто: 5 балів
 - Часто: 4 бали
 - Іноді: 3 бали
 - Рідко: 2 бали
 - Ніколи: 1 бал
- **Керівництво власним навчанням:**
 - Активно користується: 5 балів
 - Іноді користується: 4 бали
 - Рідко користується: 3 бали
 - Ніколи не користується: 2 бали
 - Ніколи не відповів: 1 бал
- **Сприйняття власної відповідальності:**
 - Дуже відповідальний: 5 балів
 - Відповідальний: 4 бали
 - Іноді відповідальний: 3 бали
 - Не дуже відповідальний: 2 бали
 - Невідповідальний: 1 бал
- **Здатність до самоконтролю:**
 - Дуже добре: 5 балів
 - Добре: 4 бали
 - Помірно: 3 бали
 - Погано: 2 бали
 - Зовсім не виявляє: 1 бал

Після того, як вчитель зібрав відповіді від кожного учня, він може підсумувати бали для кожного з пунктів і здійснити аналіз результатів, щоб оцінити рівень самостійності кожного учня.

Таблиця 1.6

Результати тестування за анкетой для вчителів, “прояв самостійності
молодшого школяра у процесі навчання сирий бал

	Підготов ка до уроку	Робот а на уроці:	Виріше ння завдан ь	Взаємоді я з одноклас никами	Самооці нка та розвиток	Керівницт во власним навчання м	Сприйма ття власної відповіда льності	Загаль ний бал
Микита	4	3	4	5	3	3	4	26
Данило	5	3	3	4	3	3	3	24
Назар	4	4	5	5	5	5	5	33
Олексій	5	4	5	5	5	5	4	33
Сашко	5	4	3	3	5	4	2	26
Єгор	4	3	2	3	3	3	2	20
Арсен	3	4	3	4	3	4	3	24
Лоліта	5	4	4	4	3	2	3	25
Оксана	5	3	2	3	3	2	3	21
Марія	4	3	2	4	4	4	3	24
Олег	5	5	5	4	4	4	5	32
Кирил	5	4	3	4	4	3	3	26
Ліверій	5	5	5	5	4	4	3	31
Юхим	3	3	3	4	5	3	5	26
Сергій	5	5	5	5	4	4	2	30
Максим	5	5	5	5	5	5	4	34
Тимофій	5	4	4	4	3	2	4	26
Артур	5	5	2	3	3	4	4	26
Віра	2	2	4	3	4	3	3	21
Веронік	5	4	4	3	4	4	5	29
Юлія	3	3	3	4	3	3	2	21
Аня	5	5	5	3	4	4	4	30
Євген	5	5	5	3	4	4	4	30
Дмитро	3	3	3	4	4	3	3	23
Арсен	5	4	4	4	4	2	4	23
Юхим	5	4	3	4	2	5	3	26
Олексій	2	2	3	3	4	3	4	21
Андрій	4	5	2	3	4	2	3	23
Антон	4	3	4	3	4	3	4	25
Максим	5	5	4	5	4	3	3	29

Отже, ми маємо наступні відсоткові співвідношення з загального сирого балу:

Низький рівень: $(4 / 30) * 100\% \approx 13.33\%$

Середній рівень: $(18 / 30) * 100\% \approx 60\%$

Високий рівень: $(8 / 30) * 100\% \approx 26.67\%$